

ALTERNATIVNI OBLICI NOVCA KAO ČIMBENICI MEĐUNARODNE TRGOVINE

Medved, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics and Business in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:035374>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-08**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Diplomski studij Poduzetnički menadžment i poduzetništvo

Valentina Medved

**ALTERNATIVNI OBLICI NOVCA KAO ČIMBENICI
MEĐUNRODNE TRGOVINE**

Diplomski rad

Osijek, 2021.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Diplomski studij Poduzetnički menadžment i poduzetništvo

Valentina Medved

**ALTERNATIVNI OBLICI NOVCA KAO ČIMBENICI
MEĐUNRODNE TRGOVINE**

Diplomski rad

Kolegij: Međunarodna trgovina

JAMBG: 00102163745

e-mail: vmedved@efos.hr

Mentor: izv. prof. dr. sc. Anita Freimann

Osijek, 2021.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics in Osijek
Undergraduate or Graduate Study Entrepreneurial management and
entrepreneurship

Valentina Medved

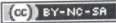
**ALTERNATIVE FORMS OF MONEY AS
FACTORS OF INTERNATIONAL TRADE**

Graduate paper

Osijek, 2021.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je DIPLOMSKI (navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: VALENTINA MEDVED

JMBAG: 0010216374

OIB: 96929319212

e-mail za kontakt: valentinamedved3@gmail.com

Naziv studija: DIPLOMSKI STUDIJ PODUZETNIČKI MENADŽMENT I PODUZETNIŠTVO

Naslov rada: ALTERNATIVNI OBLICI NOVCA KAO ČIMBENICI MEĐUNARODNE TRGOVINE

Mentor/mentorica diplomskog rada: izv. prof. dr. sc. ANITA FREIHANN

U Osijeku, 2021. godine

Potpis

Alternativni oblici novca kao čimbenici međunarodne trgovine

SAŽETAK

Međunarodna trgovina čini izvoz i uvoz dobara i usluga iz jedne zemlje u drugu. Međunarodna trgovina oduvijek je postojala, a nisu uvijek svi govorili istim jezikom niti imali jednaku valutu prilikom razmjene. Postoje razne teorije koju su proučavale međunarodnu trgovinu, a sve su imale jednaki cilj, a to je pojasniti i dokazati potrebu za međunarodnom razmjenom odnosno iznijeti prednosti koje ona donosi. U nastavku priče o međunarodnoj razmjeni, globalizacija je doprinijela smanjenjem ili čak potpunim ukidanjem graničnih prepreka što je poduzećima dalo vjetar u leđa za širenje na internacionalna tržišta. S globalizacijom se pojavio i tehnološki napredak. Isti je potrebno prihvatiti i poslovati u skladu s njim, kao i sa svakom drugom promjenom i inovacijom koju tržište nameće – u protivnom dolazi do gubitka na tržišnom natjecanju. Stariji oblici razmjene, poput trampe, koristili su robu u jednakoj vrijednosti prilikom razmjene, a razvojem i napretkom razvio se novac, a s vremenom su države počele donositi odluke što će u njihovom području vrijediti kao novac te od kojih materijala će isti biti izrađen. Posljednji dio ovoga rada fokus stavlja na alternativne valute novca, točnije kriptovalute. Kriptovaluta ima nit djelovanja protiv zakona te je u nekim zemljama zabranjena za korištenje. Mnoge države u kriptovalutama vide prednost prilikom međunarodnih poslovanja, kao što su brže vrijeme provedbe transakcije, ne uplitanje trećih strana i mogućnost plaćanja bez dodatnih naknada. Uz ove, navedene su i ostale prednosti koje pruža plaćanje kriptovalutama prilikom poslovanja van granica jedne države.

Ključne riječi: međunarodna trgovina, globalizacija, novac, kriptovalute

Alternative forms of money as factors of international trade

ABSTRACT

International trade is the export and import of goods and services from one country to another. International trade has always existed, but not everyone has always spoke the same language or had the same currency while exchanging. There are various theories that have studied international trade and they all had same goal and that is to clarify and prove the need for international trade respectively to present the benefits it brings. Continuing the story of international trade, globalization has contributed to the reduction or even complete elimination of border barriers which has given companies the wind in their backs to expand into international markets. With globalization came technological progress. It is necessary to accept and operate in accordance with it, as well as with any change and innovation imposed by the market – otherwise there is a loss of competition. Older forms of exchange, as barter trade, used goods of equal value in exchange, with development and money progress over time states began to make decisions about what would be worth money in their area and what materials it would be made of. The last part of this paper focuses on alternative money currencies, more precisely cryptocurrencies. Cryptocurrency has a thread of action against the law and is banned from use in some countries. Many countries see cryptocurrencies as an advantage in international transactions, such as faster transaction execution times, no third-party interference and the ability to pay without additional fees. In addition to there, other advantages provided by paying with cryptocurrencies while doing business outside the borders of one country are listed.

Keywords: international trade, globalization, money, cryptocurrency

SADRŽAJ

1. Uvod	1
1.1. Metodologija rada.....	2
2. Međunarodna trgovina – od nastajanja do danas	3
2.1. Međunarodna trgovina tijekom povijesti	5
2.1.1. Merkantilizam	7
2.1.2. Teorija apsolutnih prednosti	8
2.1.3. Teorija komparativnih prednosti	9
2.1.4. Heckscher-Ohlinova teorija međunarodne trgovine.....	10
2.1.5. Moderne teorije međunarodne trgovine	11
2.1.6. Teorija nacionalne konkurentske prednosti.....	12
2.2. Utjecaj globalizacije na međunarodnu trgovinu	15
2.3. Međunarodna trgovina današnjice	16
2.3.1. Zemljopisna disperzija poslovnih aktivnosti.....	17
2.3.2. Virtualno poslovanje	18
2.3.3. Daljnji razvoj elektroničke komunikacije	19
2.3.4. Novi poslovni odnosi među partnerima	19
2.3.5. Promjene poimanja pojma radnog mjesta i vremena	20
2.3.6. Promjene u ponašanju zaposlenih	21
3. Razmjena dobara – prije i poslije pojave novca	23
3.1. Trampa	24
3.2. Robno – novčana razmjena	25
3.3. Zlatni standard	26
3.4. Razvoj novca - novčanice i kovanice	28
4. Alternativni oblici novca	30
4.1. Karakteristike alternativnih valuta	30
4.2. Nastanak elektroničkih alternativnih valuta	32
4.2.1. Kriptovalute.....	32
4.3. Bitcoin	35
4.4. Ethereum	37
5. Kriptovalute u međunarodnom poslovanju	40
6. Zaključak	46
Literatura	48

Popis slika.....	53
Popis tablica.....	53

1. Uvod

Tema ovoga rada je ispitati vezu alternativa novca i međunarodne trgovine, točnije jesu li i u kojoj mjeri takve valute prihvaćene i koliko su zastupljene u međunarodnom poslovanju.

Međunarodna trgovina oduvijek je služila za razmjenu dobara za pojedince koji određene proizvode nisu mogli proizvoditi. Danas ona čini transport dobara od pojedinca pa sve do razmjene na svjetskoj razini. Godinama se razvijala i odvijala na različite načine, a načini njezinog odvijanja tijekom povijesti objašnjeni su u radu. Konstantna promjena potreba i želja potrošača nametnula je praćenje i primjenu najnovijih tehnologija u poslovanju. Tako su se tvrtke susrele sa mnogo izazova, među kojima su i novi oblici novca. Pojava globalizacije ovakav način poslovanja – spoj tehnologije i inovacija u poslovanju učinila je svakim danom sve više zastupljenim na različitim tržištima. Ovaj diplomski rad usmjeren je na uzroke koji su doveli do pojave alternativnih oblika novca te predstavljanje istih kao dio međunarodnog poslovanja u suvremenom i budućem dobu.

Rad je strukturiran u četiri odjeljka, od kojih se prvi odnosi na tematski opis međunarodne trgovine, njezin prikaz razvoja tijekom povijesti te opisane ekonomske teorije na kojima se ista zasniva. U daljnjem tekstu opisana je pojava globalizacije i način na koji je utjecala na razvoj međunarodne trgovine. Na kraju prvog dijela tumači se međunarodna trgovina današnjice te čimbenici koju utječu na globalni razvoj iste u budućnosti.

Drugi dio posvećen je novcu. Ovaj dio čitatelja vodi od najranijih načina razmjene pa sve do razmjene kakvu poznajemo danas odnosno onakva razmjena koja uključuje novac. S obzirom na navedeno, razjašnjen je i razvoj novca - od prvih zapisa pa sve do fizičkog izgleda današnjice.

Kako je u prethodnom dijelu prikazan razvoj novca, novac nije stao na kovanicama i novčanicama. Upravo u trećem dijelu ovaj rad daje prikaz alternativnih oblika novca – kriptovaluta. U istom dijelu objašnjavaju se dvije najzastupljenije kriptovalute – bitcoin i ethereum, a čije su sličnosti i razlike jasno prikazane u navedenom dijelu rada.

Četvrti dio, a koji je ujedno i najvažniji, povezuje sve do tada rečeno – povezuje kriptovalute sa međunarodnom trgovinom. Predočava prednosti i mane te stavove nekih zemalja o takvom načinu poslovanja, što uključuje i Hrvatsku, a odgovor je izravno dala Hrvatska narodna banka na upit autora putem maila.

1.1. Metodologija rada

Metodologija ovoga rada usmjerena je na povezanost alternativnih oblika novca u međunarodnom poslovanju. Tijekom pisanja ovog rada korišteni su kako domaći, tako i strani (engleski) izvori podataka, a podaci su prikupljeni iz znanstvenih i stručnih članaka, mrežnih mjesta te knjiga povezanih s tematikom rada.

Promatrano vrijeme tijekom pisanja odvija se od samog početka međunarodne trgovine, čija se točna godina ne zna – pa sve do danas, kada su alternative novca već dosegle visok stupanj razvijenosti na svjetskoj razini, kako su prihvaćene od strane različitih zemalja i kakva su mišljenja o poslovanju temeljenom na kriptovalutama.

Prema knjizi *Metode znanstvenog istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima* (Mejovšek, 2003), u ovom radu korištene su metoda deskripcije i klasifikacije u teorijskom dijelu, gdje su opisani i razjašnjeni pojmovi koji će se koristiti te sama teorijska podloga rada. Prilikom donošenja zaključaka u radu korištene su induktivna i deduktivna metoda. Korištena je također i povijesna metoda kojom je istražen razvoj međunarodne razmjene, tj. od prvih pojava, vrijeme prije i poslije pojave novca i utjecaja globalizacije te kako je smještena u suvremenom dobu.

2. Međunarodna trgovina – od nastajanja do danas

Međunarodna trgovina pojavila se kao posljedica nemogućnosti proizvodnje svakog dobra. S obzirom na to kako su ljudi neka dobra mogli proizvoditi za primarne potrebe, druga dobra koja nisu bili u mogućnosti proizvesti morali su nabaviti na neki način i tu se pojavljuje razmjena koja se danas može obavljati na svjetskoj razini. S povećanjem i napretkom proizvodnje u svijetu rastao je i uvoz i izvoz dobara kakav postoji i danas.

„Trgovina je gospodarska djelatnost u okviru koje se obavlja razmjena robe između pojedinih dijelova gospodarstva, a u krajnjoj liniji između proizvođača i potrošača. Temeljna je funkcija trgovine, kao samostalne gospodarske djelatnosti, da zajedno s ostalim sudionicima u robnom prometu povezuje proizvodnju s potrošnjom, kako bi se ostvarila što brža prodaja proizvedene robe i što bolja opskrba potrošača.“ (Andrijanić, 2001:1).

„Međunarodna trgovina čini izvoz proizvoda ili usluga u druge zemlje, kao i uvoz proizvoda i usluga iz drugih zemalja. Putem uvoza ona osigurava sirovine, repromaterijal, energiju i finalne proizvode za koje bi se u domaćoj proizvodnji trošilo više resursa ili se uopće ne mogu proizvoditi. Pomoću izvoza međunarodna trgovina utječe na povećanje proizvodnosti, ekonomičnosti i zaposlenosti te porast dohotka nacionalne ekonomije. Međunarodno ulaganje pojavljuje se kad poduzeće ulaže u svoje poslovne aktivnosti izvan granica svoje zemlje. Ono je tako izvor opskrbe kapitalom te novim idejama, znanjima i vještinama koji su iznimno važni za razvoj svake privrede.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:4).

„Međunarodno poslovanje je gospodarska aktivnost koja obuhvaća trgovinsku razmjenu i investicijske poslove što ih obavljaju gospodarski subjekti (fizičke i pravne osobe) preko međunarodnih državnih granica odnosno na globalnom tržištu.“ (Andrijanić, Pavlović, 2016:13).

„Vanjska trgovina je gospodarska djelatnost koja obuhvaća razmjenu roba i usluga s inozemstvom, tj. ukupnu razmjenu materijalnih i nematerijalnih dobara između zemalja. To je ukupnost razmjene jedne zemlje s drugom. U užem smislu vanjska trgovina obuhvaća samo promet robe između gospodarskih subjekata iz različitih zemalja pa je predmet vanjskotrgovinske razmjene samo ona roba koja prelazi državnu granicu, odnosno carinsku crtu jedne ili više zemalja. U širem smislu vanjska trgovina, uz međunarodnu robnu razmjenu,

obuhvaća i razmjenu gospodarskih usluga, promet kapitala i ljudi (turizam) i prijenos vijesti (npr. poštanski promet).“ (Gašić, Galić, 2012:112).

Tijekom cijeloga rada termin međunarodne trgovine koristit će se kao pojam koji objedinjuje sve prethodno navedene pojmove.

„Međunarodno poslovanje oduvijek je bilo sastavni dio ekonomskog poslovanja. Međutim, prije industrijske revolucije najveći dio proizvodnje trošili su sami proizvođači. Nije postojalo razvijeno tržište, niti podjela na proizvođače i potrošače. Postojale su manje skupine koje su trošile eventualne viškove proizvodnje. Trgovina je dakle ipak postojala, ali se nisu razmjenjivale velike količine roba i usluga.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:6). Kako su spomenuti autori već i naveli, nerazvijenost tržišta u vremenu prije industrijske revolucije rezultirala je manjim brojem potrošača proizvedenih dobara i njih su uglavnom činili proizvođači. Međutim, industrijska revolucija dovodi do razvoja tržišta i povećanja broja potrošača, ali i roba i usluga dostupnih za razmjenu. Industrijska revolucija poboljšala je sredstva za proizvodnju. Takav razvoj omogućio je povećanje efikasnosti proizvodnje, stvaranje i održavanje zaliha. Pojavili su se sektor proizvodnje i sektor potrošnje, a tržište i trgovina su dobili veću važnost no što su imali prije. Iako je bilo mnogo prepreka (socijalnih, kulturnih, religijskih, jezičnih, zemljopisnih, političkih i ekonomskih) tržište se uspjelo širiti izvan granica domaće zemlje i tako postajalo međunarodno. Takvo širenje omogućilo je susret ukupne ponude proizvođača i ukupne potražnje potrošača iz cijeloga svijeta.

Lazibat i Kolaković (2004:6) u svom djelu navode postojanje nekolicine razloga zašto je međunarodno poslovanje važno:

1. Korištenje prednosti troškovnih razlika - na razini svjetskih regija i zemalja, raspodijeljenost i dostupnost resursa bile su različite, prednosti tih razlika uvidjele su sposobne kompanije.
2. Postizanje ekonomskih razmjera i ostvarivanje profita - na smanjenje troškova komunikacije i transporta utjecala je tehnološka prednost te na taj način omogućila poduzećima bolji pristup tržištima. S ovakvom prednošću multinacionalne kompanije počele su zadovoljavati potrebe kupaca na različitim tržištima uz ostvarivanje visokih profita.
3. Zaštita domaćeg tržišta kompanije - iako su neke zemlje činile obranu od ulaska međunarodnih proizvođača na domaće tržište, no njihovo sudjelovanje na domaće

tržištu mogle su iskoristiti za bolje upoznavanje protivnika te to znanje iskoristiti kao strategiju za izbacivanje sa svojeg tržišta.

O važnosti vanjske trgovine, kao sastavnog dijela međunarodnog poslovanja, govore Andrijanić i Pavlović (2016:20) koji navode kako postoje različiti razlozi zbog kojih se zemlje odluču na sudjelovanje u međunarodnoj trgovini, a kao najvažniji ističu povećanje proizvodnje zbog čega proizvođačima domaće tržište postaje preusko te iz tog razloga traže nova tržišta na koja će plasirati svoje proizvode. „Vanjska je trgovina važna za cjelokupno gospodarstvo zemlje. Razmjenom robe i usluga s inozemstvom gospodarstvo jedne zemlje uključuje se u svjetsko gospodarstvo uspostavljajući odnose s njime. Kakvo mjesto i kakvo značenje ima vanjska trgovina u gospodarstvu pojedine zemlje ovisi i o stupnju njena gospodarskog razvoja, o ekonomskoj politici i širini domaćeg proizvoda.“ (Andrijanić, Pavlović, 2016:20).

Iz prethodnog dijela rada može se zaključiti kako međunarodna trgovina ima veliku ulogu u svijetu kakav se poznaje danas. Nastala je iz potrebe pojedinca za dobrima koja nemaju, a iz istog razloga ona se i danas razvija i ubrzava razvitak načina proizvodnje proizvodnosti rada. Međunarodna trgovina omogućila je zemljama i pojedincima posjedovanje resursa i dobara koja sami ne bi bili u mogućnosti proizvesti (zbog primjerice nedostatka sirovina i materijala, znanja, vještina i sposobnosti). U idućem dijelu rada fokus je na međunarodnoj trgovini kroz povijest odnosno njezinim počecima i razvoju do danas.

2.1. Međunarodna trgovina tijekom povijesti

Međunarodna trgovina seže u daleku povijest, a u ovom kontekstu daleko znači do kamenog doba tj. 600 do 800 tisuća godina unazad. U svom radu Jurčić i dr., (2015:2) navode kako se prema špiljskim crtežima može pretpostaviti da su se prije okvirno 15 tisuća godina pojavili prvi brodovi u sjevernoj Europi. Zbog svoje lake obrade, najranija roba koja se prevozila brodovima, prapovijesnim ljudima bila je opsidijan¹, a ista je korištena kao oružje ili oštri alat. Isti autori navode kako su doprinos sveukupnom razvoju dali Sumerani² – začetnici civilizacije, koji su bili najbogatiji zemljom, dok su svim ostalim resursima bili osiromašeni. Iz istog razloga nastala je potreba za opskrbom nedostajućim namirnicama, a na taj način ujedno su i širili civilizaciju.

¹ Crna vulkanska stijena vrlo slična staklu

² Sumer, najjužnije područje Mezopotamije, predstavlja koljevku civilizacije

U bilo kojem smjeru razvoja potrebne su inovacije, teško je poslovati odnosno postići rast i razvoj bez unaprjeđivanja i kontinuiranog razvoja tehnologije, znanja i vještina. „Istraživanja su pokazala da su inovacije u trgovinskoj razmjeni bile preduvjet ekonomskom rastu, ali istovremeno one su bile i temeljni okvir kojim se upravljalo promjenama koje su rezultirale stvaranjem trgovinskog društva.“ (Jurčić i dr., 2015:22). S vremenom se na području Europe razvila mreža distributera i proizvođača. Osnovni proizvodi koji su potrebni društvu bili su najznačajniji predmeti trgovanja, osobito na kraćim relacijama i u manjim količinama.

„Trgovinska se razmjena odvijala između različitih skupina trgovaca širom svijeta. Nisu svi trgovci govorili istim jezikom, iako su u to doba arapski i mandarinski bili vodeći jezici na Istoku. Nisu ni valute u svim zemljama bile jednake. Srebro je bilo visoko cijenjeno u Europi, zlato na Bliskom istoku, dok su se u Kini cijenile kovanice od bakra. Udaljenosti su se mjerile u tjednima ili mjesecima i taj je sustav unaprijeđen tek mnogo godina kasnije. Ipak, roba se razmjenjivala, cijene su se određivale, utvrđivali su se tečajevi, sklapali su se ugovori te se vodila evidencija o obavljenim transakcijama, sve su to dokazi postojanja naprednog društva u trinaestom stoljeću.“ (Jurčić i dr., 2015:23).

Međunarodna trgovina je, uz međunarodne financije i međunarodni ekonomski razvoj, jedna od najznačajnijih disciplina, a koje su i međusobno povezane. Prema Hostu i Zazinoviću (2018:1) od začetka teorijskih razmatranja odnosno od 18. stoljeća pa sve do danas, međunarodna trgovina je ostala temeljnom odrednicom međunarodnog ekonomskog razvoja. U uvjetima globalizacije, funkcioniranje malih država i onih razvijenijih, gotovo je nemoguće razumjeti bez da se sagleda utjecaj koji na njih ima međunarodna trgovina.

Poznato je da je promjena jedna konstanta koja se pojavljuje u svakom poslovanju pa je tako i u međunarodnoj razmjeni, gdje se svakim danom mijenjaju želje i potrebe potrošača koje je potrebno zadovoljiti, a također razvija se i tehnologija koju je potrebno pratiti kako bi u suvremenom dobu bilo moguće poslovati i konkurirati na tržištu.

Tijekom povijesti razvile su se razne teorije međunarodne trgovine koje su danas predmet izučavanja brojnih svjetskih ekonomista. Sve teorije za cilj imaju objašnjenje koncepta međunarodne trgovine – zašto dolazi do međunarodne trgovine, što se događa u procesu međunarodne trgovine i koje su njezini krajnji ciljevi i utjecaj na gospodarstvo. Navedene

teorije imaju zajednički cilj, a to je pojašnjenje i dokazivanje potrebe za međunarodnom ekonomijom odnosno prednosti koje ona donosi. Postoje klasične i neoklasične teorije međunarodne trgovine, a u nastavku ovoga rada definirane su sljedeće klasične teorije: merkantilizam, teorija apsolutnih prednosti, teorija komparativnih prednosti, Heckscher-Ohlinova teorija, moderne teorije i teorija nacionalne konkurentske prednosti.

2.1.1. Merkantilizam

Od klasičnih teorija međunarodne trgovine prva koja se pojavila bila je teorija merkantilizma. Ova teorija zagovara inovativne načine poslovanja unutar zemlje te politiku vanjske trgovine. Prema Lazibat i Kolaković (2004:16) svaka zemlja treba nastoji postići što veći trgovinski višak, a to će postići na način da izvozi više proizvoda nego što uvozi.

Hrvatska enciklopedija (2021) navodi da doktrina i praksa merkantilizma polaze od stava da se samo na štetu drugih zemalja može osigurati ekonomski napredak vlastite zemlje te su stoga dopuštena sva tržišna natjecanja - od carinske zaštite domaće proizvodnje, ratova i ostalih vrsta neprijateljske nastrojenosti prema drugim društvima, do osvajanja novog teritorija.

Jedan od temeljnih koraka svake radnje je postavljanje ciljeva. Vodeći se time i teorija merkantilizma temelji se na nekoliko osnovnih ciljeva kako bi bila održiva. U svom radu Host i Zazinović (2018:4) ističu kako se ortodoksno razmišljanje o merkantilizmu, koje se počelo razvijati još od Adama Smitha, može sažeti na sljedećih pet elemenata odnosno ciljeva:

1. održavanje pozitivne trgovinske bilance kroz akumuliranje plemenitih metala, poglavito zlata i srebra,
2. vođenje ekonomske politike, posebice trgovinske politike, kao potpore ostvarenju pozitivne trgovinske bilance,
3. upravljanje vanjskom trgovinom kroz podupiranje izvoza i ograničavanje uvoza je opravdano samo ako doprinosi neto priljevu plemenitih plinova,
4. potpora industrijskoj proizvodnji kroz subvencioniranje proizvođačima, osiguravanje izvora što jeftinijih sirovina te održavanje niske kamatne stope s ciljem poticanja investicija i zaposlenosti,
5. poticanje rasta populacije (iako ne možemo govoriti o pravoj pronatalitetnoj politici) i što veće radne snage da bi se ograničio rast plaća i cijena te time indirektno poticao izvoz.

Temeljni cilj merkantilizma bio je ostvarivanje gospodarskog rasta i razvoja, gomilanje zlatnih i srebrnih poluga kako bi se ostvarila i održala pozitivna trgovinska bilanca. Tako neki autori navode da „po merkantilističkom shvaćanju ekonomskih odnosa, međunarodna trgovina je bila najvažnije sredstvo ostvarivanja državnih ciljeva jer se upravo kroz međunarodnu trgovinu moglo zgrtati zlato i srebro“ (Host, Zazinović, 2018:3).

2.1.2. Teorija apsolutnih prednosti

Začetnikom ekonomije smatra se Adam Smith, koji je u svom radu *Bogatstvo naroda* (1776) dao mišljenje i stav o teoriji apsolutnih prednosti. Matic (2004:20) navodi da apsolutna prednost u području ekonomije predstavlja sposobnost jedne zemlje da se specijalizira u proizvodnji jednog proizvoda te za proizvodnju jedinice nekog dobra potroši manje resursa nego neka druga zemlja odnosno da se specijalizira u proizvodnji onog proizvoda koji može proizvesti efikasnije od druge zemlje. Nadalje, Adam Smith je također istaknuo kako bi cilj svake zemlje trebao biti specijalizacija u proizvodnji i izvozu onih dobara kojima će ostvariti apsolutnu prednost, tj. niske troškove u odnosu na drugu zemlju.

Host i Zazinović (2018:11) navode da su pripadnici klasične ekonomske škole, među kojima je bio i Smith, nastojali odgovoriti na nekoliko pitanja:

1. Koje robe pojedine zemlje izvoze, a koje uvoze? Dakle, bave se problematikom utvrđivanja obrazaca međunarodne trgovine.
2. Pod kojim se uvjetima trgovine međunarodna trgovina odvija? Dakle pod kojim se relativnim cijenama robe izvoze i uvoze.
3. Kakav je utjecaj međunarodne trgovine na blagostanje uključenih zemalja, odnosno, je li međunarodna trgovina profitabilna na svjetskoj razini, na razini svake zemlje, te jesu li učinci trgovine na blagostanje ravnomjerno raspoređeni među zemljama?

I u ovoj teoriji, politika vanjske trgovine ima značajnu ulogu, podrazumijeva i omogućuje razmjenu dobara jedne zemlje sa inozemstvom odnosno sa jednom ili više zemalja. „Zbog toga vanjska trgovina donosi zemljama dvostruke koristi. Prvenstveno ih putem izvoza rješava viška proizvedenih dobara, a putem uvoza omogućuje nabavu dobara za kojima postoji veća potražnja od ponude. Smith smatra da vanjska trgovina na taj način omogućuje otvaranje novih tržišta za domaće proizvode, potičući tako domaće proizvođače da usavršavaju svoje proizvodne procese

i povećavaju godišnju proizvodnju, a samim time i dohodak i bogatstvo. Na taj način sve zemlje sudionice u vanjskoj trgovini imaju velike koristi.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:17).

2.1.3. Teorija komparativnih prednosti

Nakon teorije apsolutne prednosti pojavila se teorija komparativnih prednosti koju je razradio David Ricardo. Kako je prije navedeno, teorija apsolutnih prednosti odnosi se na specijalizaciju proizvodnje proizvoda u kojem zemlja ima apsolutnu prednost odnosno niske troškove u proizvodnji jednog proizvoda u odnosu na drugu zemlju, dok u ovoj teoriji komparativnih prednosti, prema Lazibat i Kolaković (2004:21), dovoljno je da jedna zemlja ima relativno niže troškove u proizvodnji oba proizvoda te time apsolutnu prednost ima u oba proizvoda, a komparativnu samo u onom čija je proizvodnja efikasnija.

Ricardo (1817) u svom djelu Načela političke ekonomije i oporezivanja navodi da u slučaju savršenstva slobodne trgovine, svaka zemlja će svoj domaći kapital i rad fokusirati u one industrijske sektore u kojima će dobivati najveću korist. Poanta je postići što veću razinu blagostanja u zemlji, a ono će se steći poticanjem industrije i upotrebom najefikasnijih metoda proizvodnje.

Host i Zazinović (2018:15) u svom radu objasnili su Ricardov model međunarodne trgovine te naveli pretpostavke na kojima se isti model bazira:

1. količina raspoloživih proizvodnih resursa u zemljama je ista te je svaka jedinica proizvodnih resursa identična (na primjer, svaki radnik radi jednako kvalitetno, svaki stroj je identičan s identičnim proizvodnim karakteristikama, itd.),
2. faktori proizvodnje su savršeno mobilni između regija jedne zemlje, ali savršeno imobilni između zemalja; ova pretpostavka implicira da su cijene proizvodnje identične između različitih industrijskih sektora unutar zemlje,
3. pretpostavke radne teorije vrijednosti, koja implicira da je rad jedini faktor proizvodnje u proizvodnom procesu, odnosno da su svi drugi faktori proizvodnje (eventualno) mjereni kroz jedinice rada potrebnih za njihovu proizvodnju,
4. razina tehnologije je fiksna, ali različita između zemalja,
5. troškovi proizvodnje su konstantni, što implicira da je krivulja ponude savršeno elastična,
6. puna zaposlenost,

7. savršena konkurencija, što implicira da svi ekonomski agenti raspolažu sa svim relativnim informacijama na tržištu, slobodan ulazak i izlazak sa tržišta, cijena proizvoda je jednaka graničnim troškovima proizvodnje,
8. unutarnji i vanjski transportni troškovi su jednaki nuli te ne postoje carinske i necarinske prepreke u trgovini,
9. u modelu postoje samo dvije zemlje i dva proizvoda.

Uzimajući u obzir sve navedene elemente, moguće je zaključiti kako će se svaka zemlja specijalizirati u proizvodnji onog proizvoda koji može proizvesti poprilično jeftinije te će iste izvoziti, a one proizvode koje druga zemlja proizvodi poprilično jeftinije, će uvoziti.

2.1.4. Heckscher-Ohlinova teorija međunarodne trgovine

Teorije Adama Smitha i Davida Ricarda temeljile su se na jednom proizvodnom čimbeniku, a to je rad te je cijela međunarodna razmjena temeljena na načinima korištenja tog kapaciteta. Švedski ekonomisti Eli Heckscher i Bertil Ohlin proširili su svoje poglede i kreirali novu teoriju koja po njima nosi naziv Heckscher-Ohlinova teorija.

„Heckscher i Ohlin tako razvijaju novu teoriju koja razloge za vanjsku trgovinu među zemljama nalazi u razlikama u količini proizvodnih činitelja (rada i kapitala) kojima one raspolažu. Komparativnu prednost ostvaruju države koje raspolažu s većom količinom nekoga proizvodnog činitelja. Zato je taj činitelj jeftiniji, pa je jeftinija i proizvodnja koja se temelji na njegovoj upotrebi; to u konačnici treba dati relativno jeftiniji i na međunarodnom tržištu konkurentniji proizvod.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:25).

„Heckscher-Ohlinova teorija vanjske trgovine prihvaća također načelo komparativnih troškova kao metodu kojom se objašnjava nastanak vanjske trgovine između dviju zemalja. Razlika u odnosu na Ricardovu teoriju je u tome što se razlike u komparativnim prednostima objašnjavaju razlikama u raspoloživosti (obilnosti) proizvodnih faktor: rada, kapitala i zemljišta u usporedivim zemljama.“ (Babić, 2000:24). S obzirom na navedeno, zemlja će izvoziti onaj proizvod za čiju je proizvodnju trošila jeftinije resurse kojih ima u većoj količini, dok će s druge strane uvoziti robu za čiju je proizvodnju potrebno utrošiti relativno skuplji materijal.

2.1.5. Moderne teorije međunarodne trgovine

Prema različitim autorima javljaju se različite novije teorije međunarodne trgovine te svaka od njih ima drugačiji značaj i utjecaj na suvremenu međunarodnu trgovinu.

Prva koja se spominje je Kravisova teorija vanjske trgovine, a koja se pojavila pedesetih godina prošlog stoljeća. Za nju u svom radu Lazibat i Kolaković (2004:26) kažu kako je pedesetih godina prošlog stoljeća ova teorija smatrala da strukturu vanjske trgovine određuje "raspoloživost" dobara, što je značilo da zemlje uvoze one proizvode kojima same ne "raspoložuju". U tom kontekstu neka dobra nisu apsolutno raspoloživa niti relativno raspoloživa, što dovodi do činjenica kako da je njihova domaća ponuda neelastična. Autori navode kako „iz toga proizlaze dva razloga za neraspoločivost dobara: nedostatak prirodnih izvora i inovacije, odnosno tehnička promjena ili diferencijacija proizvoda koje nekoj zemlji daju privremeni monopol u proizvodnji nekog proizvoda.“ (Babić, 2000).

Prema Babiću (2000) početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća Linderova teorija vanjske trgovine podijelila je strukturu vanjske trgovine na trgovinu primarnih i trgovinu industrijskih proizvoda. Linder je konstatirao da se prirodnom raspoloživošću može objasniti samo vanjsko trgovinska razmjena primarnim proizvodima, a s druge strane, trgovina industrijskim dobrima ne može se tako tumačiti jer ona ima dosta čimbenika koji na nju utječu, kao što su ekonomija opsega, tehnološka superiornost i menadžerske vještine.

Teorija životnog ciklusa proizvoda je teorija koja se pojavila sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća, a koja je prva vanjsku trgovinu promatrala s gledišta tehnološkog napretka, unaprjeđenja načina proizvodnje i razvoja novih proizvoda. Prema osnivaču Raymond Vernonu svaki proizvod prolazi kroz tri faze: fazu novog proizvoda, fazu sazrijevanja proizvoda i fazu standardnog proizvoda, a svaku od navedenih faza u svom djelu opisao je autor Babić (2000):

1. Faza novog proizvoda - poduzetnici locirani na jednom tržištu nakon prepoznate prilike za uvođenjem novog proizvoda započinju s proizvodnjom ne tako standardnog proizvoda koji za primarnu zadaću ima zadovoljiti potrebe lokalnog tržišta.
2. Faza sazrijevanja proizvoda - nakon spoznatih karakteristika proizvođači standardiziraju proizvod prema željama potrošača, što rezultira porastom potražnje na stranom tržištu i u konačnici proširenjem na inozemno tržište.

3. Faza standardnog proizvoda - u posljednjoj fazi proizvođači paze na racionalizaciju troškova proizvodnje u skladu da porastom interesa za proizvodom u drugim zemljama, svoju proizvodnju dislociraju ondje gdje će proizvodnja biti jeftinija.

Na taj način kroz ove tri faze dolazi do smanjenja domaćeg proizvoda i zemlja se dovodi do situacije da proizvod, koji je na početku životnog ciklusa proizvodila, sada uvozi jer se on proizvodi u zemlji gdje su troškovi proizvodnje manji.

U svom radu Jurčić (1999) konstatira da početkom osamdesetih godina prethodnog stoljeća, Donald B. Keesing uspostavlja model u kojemu je kao razlog razvoja vanjske trgovine navedena kvaliteta radnog resursa. Nadalje kao glavne čimbenike suvremene međunarodne trgovine ističe obrazovanje, iskustvo i vještine radne snage, a s tehnološkog aspekta, razvijenost tehnologije. Razvijenije zemlje koje posjeduju višu obrazovnu razinu stručnog kadra specijalizirat će se u proizvodnji i izvozu proizvoda i usluga intenzivnih znanja i vještina, dalje će te proizvode razmjenjivati sa zemljama koje nemaju toliko obrazovni stručni kadar te je on specijaliziran u proizvodnji manje složenih proizvoda ili usluga.

„Krajem 1980-ih godina Elhanan Helpman i Paul R. Krugman unose promjene u razumijevanje teorije zasnovane na komparativnim prednostima, proširujući je novim teoretskim pogledima koji se odnose na razloge međunarodne razmjene. Prema njima su glavni razlozi za međunarodnu razmjenu tzv. rastući povrati (engl. *Increasing returns*); pritom predstavljaju nesavršenost međunarodnog tržišta. Doprinos Helpmana i Krugmana važan je jer pri analizi međunarodne razmjene obuhvaćaju i utjecaj industrijske organizacije, odnosno veze između uspješnosti poslovne organizacije i ukupne nacionalne efikasnosti.“ (Jurčić, 1999).

2.1.6. Teorija nacionalne konkurentske prednosti

Sve prethodno navedene teorije zalagale su se za slobodu i neograničenost u vanjskoj trgovini, a ni one kasnije pojavljene nisu se znatno zanimale kakvu ulogu državna politika ima u vanjskoj trgovini. Među najnovijim teorija, posebno se ističe Teorija nacionalne konkurentske prednosti koju je osmislio Michael Porter. U tek novijim teorijama pojavljuje se opravdanost za uplitanje države.

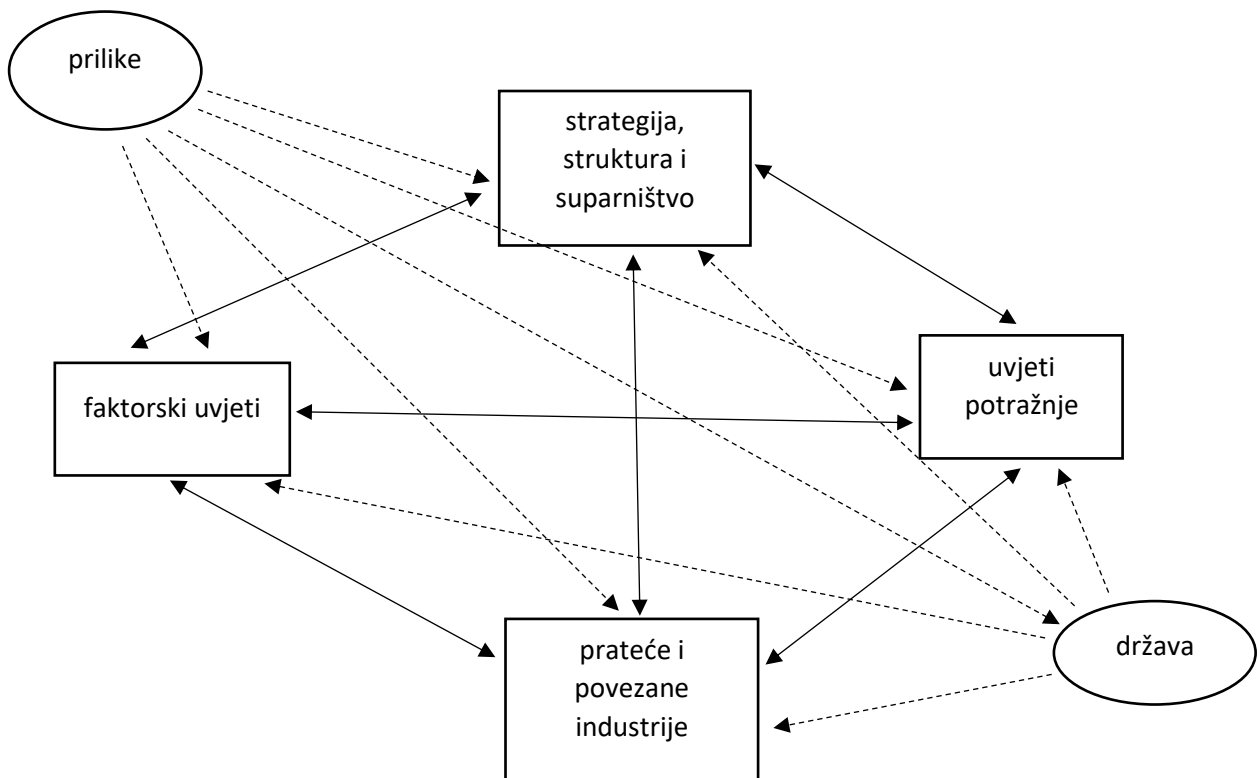
Lazibat i Kolaković (2004:28) u svom radu opisuju do kojih je zaključaka došao Michael Porter u razvoju svoje teorije. Godine 1990. Porter objavljuje svoju knjigu Konkurentna prednost naroda (engl. *The Competitive Advantage of Nations*) koja je dodatak faktorskih uvjeta koje posjeduje jedna država. Također istaknuo je i važnost svih ostalih čimbenika koji su prisutni pri postizanju uspjeha na međunarodnom tržištu. U svom radu Porter objašnjava zašto neki narodi postižu međunarodni uspjeh u određenoj industriji. Kao osnovne primjere navodi uspjeh Japana u prodaji automobila, Švicarsku kao glavnu u proizvodnji i izvozu preciznih instrumenata, Francusku u farmaceutskoj industriji, a Njemačku i Sjedinjene Države znatno dobre u kemijskoj industriji. Uspjesi ovih država djelomično su objašnjeni prema teoriji komparativnih prednosti, a prema kojoj Švicarska predvodi u proizvodnji i izvozu preciznih instrumenata zato što je sve resurse u toj industriji upotrijebila najproduktivnije što je mogla. Ovakvo objašnjenje može biti točno, no nije utvrđeno zašto i po čemu točno ona u toj industriji prednjači Veliku Britaniju, Njemačku ili Italiju.

Porter (2008) je naveo da postoje četiri čimbenika koja pomažu ili sprečavaju razvoj nacionalne konkurentne prednosti:

1. Faktorski uvjeti - čine ih proizvodni faktori koji su na raspolaganju u državi. Uz zemlju, rad i kapital na raspolaganju su znanje i iskustvo s kojima raspolažu poduzeća koja konkuriraju u nekoj industriji te dobra infrastruktura tih poduzeća.
2. Uvjeti potražnje - ako je potražnja za proizvodima ili uslugama u industriji veća, biti će veća i nacionalna konkurentnost te će potaknuti proizvođače na rast i razvoj novih proizvoda.
3. Povezane i prateće industrije - kvalitetni lokalni dobavljači olakšat će međunarodnu konkurentnost unutar industrije, jer neće biti potreba za nabavljanjem dijelova od udaljenih dobavljača gdje može doći do visokih troškova dostave.
4. Strategija i struktura poduzeća te nacionalno suparništvo - boljem konkurentskom položaju pogodovat će uspješan menadžment i struktura poduzeća, unutar domaće industrije. Prema Porteru, međunarodnu konkurentnost cijele industrije povećava suparništvo unutar domaće industrije.

Upravo ova četiri čimbenika čine Porterov dijament nacionalnih konkurentskih prednosti. Osim navedenih četiri, Porter (2008) ističe i dvije dodatne silnice koje također mogu utjecati na nacionalnu konkurentnost, a to su politike i država (vlada).

Nadalje, na slici 1. moguće je vidjeti međusobnu povezanost svih čimbenika, npr. na povećanje konkurentske prednosti neće utjecati faktorski uvjeti ukoliko suparništvo nedovoljno potiče poduzeća na tržišnu utakmicu ili ako poduzećima nedostaje jasna strategija kako iskoristiti konkurentske prednosti.

Slika 1. Porterov dijagram

Izvor: izrada autora prema Porteru, 2008

Kako pišu Host i Zazinović (2018), međunarodna razmjena i danas izaziva niz kontroverzi, a jedan od razloga je što su i danas prisutna određena merkantilistička shvaćanja, a uz merkantilistička shvaćanja usporedno funkcioniraju intervencionalizam, protekcionalizam i liberalizam. Prethodno navedene teorije opisale su nastanak i razvoj međunarodne trgovine tijekom povijesti. Dalje u radu slijedi razrada razvoja međunarodne trgovine s obzirom na pojavu globalizacije i njezin utjecaj na slobodniju razmjenu dobrima i uslugama.

2.2. Utjecaj globalizacije na međunarodnu trgovinu

„Koncept globalizacije razradio je sociolog Roland Robertson 1968. g. kako bi opisao načine na koje se kapital, ideje i kulturni kodovi uz pomoć novih sredstava komuniciranja šire svijetom. Prvi put rabi se kao pojam u današnjem značenju sredinom osamdesetih godina dvadesetog stoljeća u proučavanju međunarodnih odnosa i modernizacije.“ (Jagić, Vučetić, 2012:17). Proces u kojem se pojedini dijelovi svijeta prilagođavaju jednoj globalnoj cjelini, općim imenom nazvan je – globalizacija.

Prema različitim autorima postoje različita tumačenja globalizacije no globalno gledajući sve se definicije svode na isto. Pa tako „konvencionalna definicija globalizacije podrazumijeva proces otvaranja i liberalizacije nacionalnih finansijskih tržišta i njihova stapanja u globalno tržište kapitala. No danas se češće pod tim pojmom podrazumijeva "međunarodna integracija" dobara, tehnologija, rada i kapitala pa se može govoriti o globalizaciji u širem smislu.“ (Dujšin, 1999).

„Globalizacija je proces kojim se smanjuju ili potpuno ukidaju prepreke u međunarodnoj ekonomskoj razmjeni i povećava ekonomska integracija među zemljama. Proces globalizacije započinje nakon Drugog svjetskog rata. Globalizacija u osnovi mijenja svjetsku ekonomiju djelujući na međunarodno tržište i proizvodne procese.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:8).

Lončar (2005:92) ističe da je pojam globalizacije izvedenica od riječi "global" što znači ukupnost. U tom smislu globalizacija podrazumijeva društveni proces koji teži sveobuhvatnosti i jedinstvenosti svijeta. Dalje isti autor navodi da su upravo zbog globalizacije odnosi među ljudima i zemljama postali intenzivniji te su ljudi počeli razmišljati u globalnom smislu i shvaćati svijet kao cjelinu u potpuno drugačijem kontekstu. S druge strane i globalizacija ima svoje zahtjeve – konstantna ulaganja u znanja, tehnologije, istraživanja i razvoj. Također, potrebno je i kontinuirano pratiti razvoj globalizacije i na vrijeme se uključivati u suvremene procese, u protivnom se bitno zaostaje za trendovima i dolazi do narušavanja poslovanja.

„Međunarodna razmjena, kao ukupnost razmjene proizvoda, usluga i resursa jedne zemlje s inozemstvom, sastavni je dio ekonomsko sustava svake zemlje. Međunarodna razmjena omogućuje brži ekonomski razvoj, porast efikasnosti nacionalne proizvodnje putem boljeg iskorištenja domaćih kapaciteta, primjenu tehnološkog napretka te razvoj novih znanja i

organizacijskih rješenja. Takva razmjena povećava životni standard i produktivnost što dovodi do ekonomskog napretka. Na suvremenu međunarodnu razmjenu uvelike utječe globalizacija kao sveopće prisutni proces kojim se smanjuju ili potpuno ukidaju prepreke u toj razmjeni i povećava ekonomska povezanost među zemljama. Globalizacija dovodi do nastanka globalnog tržišta i globalnih proizvoda, jačanje međupovezanosti nacionalnih gospodarstava, a unutar njih i regija i gradova.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:3).

Globalizacija je dovela do toga da se kompanije od svojih početaka trebaju početi okretati/težiti stranim tržištima kako bi obuhvatile veći broj potrošača. Andrijanić i Pavlović (2016:231) kao dokaz navode kako u posljednjih godina raste broj „born global“³ poduzeća.

2.3. Međunarodna trgovina današnjice

„Karakteristike suvremenog globalnog poslovnog okruženja su nagle, neočekivane i duboke promjene te nesigurna i neizvjesna budućnost. Potrebe za novim proizvodima i uslugama rađaju se svakog dana, potražnja se širi i drastično mijenja, a potrošači postaju zahtjevniji i izbirljivi. Pod utjecajem istraživačkih i razvojnih napora novi proizvodi pojavljuju se u svijetu gotovo svakoga trenutka, zanemarujući postojeće koji brzo zastarijevaju.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:30)

Međunarodna trgovina pretrpjela je više većih kriza no nikada nije potpuno nestala, vjerojatno zbog svih uspona i padova, danas i je ovakva. Bjelić i dr. (2010) u svom radu objašnjavaju da su nosioci međunarodne privredne aktivnosti postale multinacionalne kompanije, koje pod svojim nadzorom imaju dvije trećine trgovinskih pravaca te na taj način u potpunosti kontroliraju kretanje privatnog kapitala ili transport tehnologije. Poslovna struktura koju su multinacionalne kompanije usvojile početkom 21. stoljeća, podrazumijeva globalnu proizvodnju i stvaranje svjetskih proizvodnih lanaca i koja uvjetuje da dominantni tijek u međunarodnoj trgovini postane međunarodna trgovina opremom i dijelovima. Kapital kao direktna strana investicija biti će uložen u domaću zemlju kako bi se osnovala poduzeća koja će koristiti jeftinije prirodne resurse i proizvoditi poluproizvode, koristiti jeftinu radnu snagu ili osvajati značajan dio tržišta, odnosno velik dio potrošača te zemlje. Takve investicije imaju svoje padove, ali nisu povezani sa krizama na svjetskoj razini.

³ Poduzeća koja su od svog osnutka prisutna na međunarodnom tržištu.

Kao što je već ranije u radu navedeno, međunarodna trgovina počinje se razvijati nakon industrijske revolucije. Razvojem međunarodne trgovine dolazi do nastanka multinacionalnih kompanija. Prema Andrijanić i Pavlović (2016:231), multinacionalne kompanije definiraju se kao „poduzeća koja posluju u više od jedne zemlje i konstatira da su one jedan od ključnih nositelja investicijskih tokova, trgovine i znanja preko nacionalnih granica.“

Lazibat i Kolaković (2004:30) smatraju da će globalnu ekonomiju budućnosti obilježavati snažan uspon brzine poslovanja i natjecanja među mnogo fleksibilnih konkurenata. U takvim uvjetima, bolje rezultate ostvarivat će kompanije koje se brže i djelotvornije budu prilagođavale novim okolnostima na globalnom tržištu, a pod istim uvjetima multinacionalne kompanije gubit će svoj vodeći položaj. Suradnja među različitim poduzećima, poduzetnicima, znanstvenicima, tehnolozima, organizacijskim i drugim ekspertima bit će ključ za vrhunske poslovne rezultate i za postizanje novih rješenja.

U svome radu Lazibat i Kolaković (2004:31) navode kako na razvoj globalne razmjene u budućnosti utječe veliki broj čimbenika, a to su: zemljopisna disperzija poslovnih aktivnosti, porast virtualnosti poslovanja, daljnji razvoj elektroničke komunikacije, novi poslovni odnosi među partnerima, promjene poimanja pojma radnog mjesta i vremena i promjena u ponašanju zaposlenih. Svaki od navedenih čimbenika bit će detaljnije objašnjen u nekoliko sljedećih poglavlja.

2.3.1. Zemljopisna disperzija poslovnih aktivnosti

Napredak tehnologije u informatičkom i komunikacijskom smislu znatno je olakšao komunikaciju pa je tako u današnje vrijeme moguće s bilo kim, na bilo kojem mjestu u bilo kojem trenutku besplatno putem aplikacija razgovarati telefonski ili videopozivom.

„Nestajanje prepreka udaljenosti, specijalizacija za ključne sposobnosti i zemljopisna disperzija poslovnih aktivnosti još su neki od aspekata koji obilježavaju suvremene svjetske kompanije koje dominiraju međunarodnim tržištem.“ (Lazibat i Kolaković, 2004:8).

„Iako je zemljopisna disperzija poslovnih aktivnosti već danas bitno obilježje poslovanja multinacionalnih kompanija, u budućnosti će još više dobiti na značenju. Komunikacija između poslovnih partnera, omogućen informacijskom i komunikacijskom tehnologijom, sve više čini

nevažnim faktor lokacije poslovanja. Danas je moguće komunicirati s bilo kim i bilo gdje na svijetu. Dokle god je informacija dostupna moguća je separacija lokacije i vremena kao i distribucija fragmentiranih procesa. Zemljopisna disperzija suvremenog globalnog poslovanja izaziva slom tradicionalnih organizacijskih oblika poslovanja. Sa suvremenim metodama informacijske tehnologije novi proizvod može puno brže biti spreman za tržište.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:32-33).

2.3.2. Virtualno poslovanje

Matić (2004) virtualno poslovanje objašnjava kao organizacijski oblik poslovanja koji je u znatnoj mjeri zasnovan na uporabi suvremene informacijske tehnologije i odgovarajućih informacijskih sustava. Virtualno poslovanje ubrzat će poslovne procese, dati dinamičnost organizaciji i naposljetku doprinijeti konkurentskoj prednosti. Naravno, takvo poslovanje zahtjeva i veća poslovna ulaganja nego inače, prilagođavanje i educiranje zaposlenika. Kako je riječ o tehnologiji i organizacijskoj budućnosti, nepisana nova pravila trebala bi usvojiti sva gospodarska poduzeća koja svoj fokus imaju na rastu i razvitku.

Prema Lazibat i Kolaković (2004:32) moderna poduzeća sve više svoja poslovanja preusmjeravaju na virtualno poslovanje, što pomaže pri savladavanju prepreka kao što su geografska udaljenost ili vremenske razlike i takvo poslovanje zahtjeva maksimalno prilagođavanje svjetskim standardima koji uvjetuju uvođenje moderne informacijske i komunikacijske tehnologije. Nadalje, ističu tri dimenzije virtualnosti:

1. Prostor - ova dimenzija stvara mogućnost proširenja aktivnosti izvan granica domaće zemlje; informatička i komunikacijska tehnologija potakle su pogodne uvjete za razdvajanje poslovnih jedinica i ljudi koji su prije bili fiksirani na jednom radnom mjestu.
2. Vrijeme - prijenos poslovnih informacija kroz vremenske zone omogućen je ovom dimenzijom, poslujući 24 sata na dan.
3. Struktura - elastičnija i fleksibilna organizacijska struktura današnjih poduzeća dopušta umrežavanje različitih ljudi ili poduzeća, koji dijele jednake kompetencije za izvođenje specifičnih poslova i zadataka.

Ukoliko poduzeća žele uspješno buduću globalno poslovanje bit će primorana znati iskoristiti ove tri dimenzije; svaka od njih pomoći će u reorganizaciji poslovanja i stvaranju virtualne

infrastrukture. Navedena infrastruktura trebala bi uspostaviti međupovezanost ljudi s ljudima, ljudi s računalnom, a u uvjetima automatiziranih operacija i računalo s računalom.

2.3.3. Daljnji razvoj elektroničke komunikacije

Komunikacija je uvijek bila i bit će ključan faktor svakog problema i rješenja, stoga je od velike važnosti nastojati ju poboljšati kako bi se smetnje u komuniciranju svele na minimum. Kako je današnje poslovanje gotovo cijelim dijelom preneseno na virtualno, potrebno je unaprijediti komunikacijsku tehnologiju radi bržeg i lakšeg komuniciranja, počevši od najnižih razina – od razina zaposlenika, do razine svjetskih partnera, koji svoju komunikaciju trebaju obaviti ovog trenutka i u najboljim mogućim uvjetima s minimumom smetnji.

Napretkom informacijske tehnologije rastu i mogućnosti globalnog obavljanja poslovnih aktivnosti, stoga Lazibat i Kolaković (2004:33) smatraju kako će sadašnja, a pogotovo buduća informacijska i komunikacijska tehnologija ponuditi mnoštvo mogućnosti za izravno komuniciranje globalnih virtualnih poduzeća. Navedeni autori posebno ističu značaj elektroničke pošte koja je već zauzela funkciju direktne i osobne komunikacije, pružajući pritom mogućnost komunikacije za vrijeme efektivnog rada, ne poznajući granice i prostor vremena kao prepreku. Glasovna pošta i videokonferencije, koje se u današnje vrijeme sve češće koriste, omogućuju bržu i lakšu komunikaciju e razmjenu ideja i mišljenja.

S ovakvim razvojem komunikacije poduzeća će uvelike uštedjeti na vremenu te će to vrijeme moći utrošiti u druga znanja i poslove koja bi morali odgađati zbog odlaska kako bi proveli komunikaciju.

2.3.4. Novi poslovni odnosi među partnerima

Razvoj tehnologije otvara i nove poglede na pronalazak budućih partnera bez obzira na njihov položaj u svijetu. S takvom komunikacijom prostire se mreža partnerstva po cijelom svijetu, nesebično dijeljenje vlastitih znanja i vještina rezultirat će razmjenom znanja i vještina sa partnerima te u konačnici poboljšanje proizvodnje uz nova, stečena i razvijenija, znanja i vještine.

„Povećana međuovisnost partnera u globalnoj razmjeni dovodi do povećanja njihove ravnopravnosti i važnosti. Svaki partner u nekom suradničkom projektu ima vlastitu ulogu, pridonosi poboljšanju konačnog proizvoda i uključe je, bez obzira na svoju lokaciju, u funkcionalni proces poslovanja. Na taj način, želja za podjelom znanja, vještina, informacija i tržišta zamijenit će zastarjele aspiracije temeljene na želji za kontrolom i nadzorom. Željati podijeliti svoje znanje i sposobnosti i biti spreman preuzimati rizik, bit će preduvjet za sudjelovanje u budućoj globalnoj razmjeni.“ (Lazibat, Kolaković, 2004:3).

Svi odnosi prvenstveno se temelje na povjerenju pa je tako u poslovnom svijetu važno imati povjerenje u poslovne partnere, ali i unutar poduzeća, među zaposlenicima te će uz povjerenje važna stavka biti i spoznaja važnosti zajedničkog djelovanja.

2.3.5. Promjene poimanja pojma radnog mjesta i vremena

Radno mjesto oduvijek je podrazumijevalo ured u poduzeću, pojavom virtualnog poslovanja gubi svoju izvornu definiciju. Više ne podrazumijeva samo ured u poduzeću, već danas ured može biti kod kuće (rad od kuće) ili na nekoj drugoj lokaciji, s obzirom da je razvoj tehnologije omogućio poslovanje na daljinu.

Na svojim stranicama Valdez (2021) definira virtualni ured kao ured u kojem putem interneta, ne obazirući s na vrijeme i trenutno mjesto boravka, zaposlenici obavljaju svoje zadatke, a s druge strane, rukovoditelji i management imaju uvid u evidenciju učinjenog, kontrolu odstupanja od planova i slično. Djelatnicima je pristup mailu omogućen putem mobitela, računala i laptopa, jednako kao i aplikacija kojom se služe kako bi obavljali posao. Prilikom takvog načina rada, dostupnost je dana svakom zaposleniku, nebitno o položaju sa kojeg obavlja posao, a dostupnost podataka ovisi o ovlasti koja je zaposleniku dodijeljena. Virtualni djelatnici pripadaju jednom uredu, ali ne i jednom radnom mjestu. Zaposlenik ne mora fizički "ići na posao", već isti može obaviti i s nekog drugog položaja.

Lazibat i Kolaković (2004:34) navode nekoliko oblika virtualnih ureda, s obzirom na uvjete rada i okruženja u kojima se nalaze:

1. Telecommuting - najčešće se odnosi na zaposlenike koji su u fiksnim uredima, povremeno i kod kuće te svoju komunikaciju s poslodavcem obavljaju putem

telekomunikacijskih kanala. Takvi kanali omogućuju korištenje jednake baze podataka i softvera za zaposlenike.

2. **Hoteling** - pod ovim se podrazumijevaju zaposlenici koji nemaju fiksni uredski prostor, već povremeno dolaze u ured. Umjesto klasičnog ureda, ovakvi zaposlenici koriste se ograđenim prostorom gdje su i dalje u mogućnosti primati i slati telefonske pozive i povezivati svoje prijenosno računalo na zajedničku mrežu.
3. **Telework** - često se ovaj pojam prevodi kao rad na daljinu, a putem njega omogućen je rad na daljinu, tj. od kuće, iz prostorija klijenta ili bilo kojeg drugog mjesta na kojem je omogućen rad mobilnim telefonom, što je danas, gotovo svugdje.

Razvoj tehnologije omogućio je poslodavcima da svojim zaposlenicima omoguće rad izvan klasičnog ureda. Grbac (2005:1077) piše kako je globalizacija nametnula otvorenost tržišta rada, proizvodnje i trgovine te da opstanak poduzeća ovisi o njihovoj reakciji na promjene na tržištu, tj. sposobnosti prilagođavanja promjenama i prihvaćanja novih tehnologija te implementiranje istih u njihovo poslovanje. Prošle godine, tijekom pandemije, poslodavci su se suočili s potrebom za organiziranjem rada u sigurnosnom okruženju za svoje zaposlenike. Mnogim zaposlenicima tada je omogućen rad od kuće – u virtualnim uredima. Ovakve promjene mogu utjecati na ponašanje zaposlenika. Zaposlenici se odjednom nalaze u svojoj kući sa računalom pred sobom nasuprot situaciji kada su bili u uredu okruženi svojim kolegama. Nešto više o promjenama u ponašanju zaposlenika slijedi u nastavku rada.

2.3.6. Promjene u ponašanju zaposlenih

Mijenjanjem okoline u kojoj rade, promijenili su se i zaposlenici, tj. njihovo ponašanje. S obzirom na vrijeme provedeno u uredima, radnici se mogu podijeliti na (Davenport i Pearlson 1998:51-65):

1. **Vežani radnici u uredu** - posjeduju određenu mobilnost i od njih se očekuje da se redovno javljaju u ured. Prednost ovakvog načina rada je kreativnost kojom se ne smatra lošim kretanje po različitim radnim područjima i mjestima.
2. **Kućni radnici** - ne posjeduju ured uopće, već prostor ili radni stol u svome domu i nekad posjećuju svoje poslodavce. Neke kompanije već su svoje zaposlenike opremile namještajem, računalnom opremom i telefonskim linijama.
3. **Potpuno mobilni radnici** - nemaju ured ni kod kuće, očekuje se da cjelokupnim dijelom svog vremena budu ili na putu ili u prostorima sjedišta klijenata. Takvi poslovi su

najčešće područja terenske prodaje i klijentskih usluga, ovakav način rada omogućuje više vremena s klijentima i fleksibilnost pri ispunjavanju njihovih želja i potreba.

Međunarodna trgovina djeluje kao jedna od pokretačkih snaga globalizacije, a sama trgovina zajedno s globalizacijom utječe na gospodarske cikluse u svijetu. Kao takva ima utjecaj na tržište rada, ali pruža i više mogućnosti za potrošače i poduzeća. „Prema ekonomskoj teoriji, s obzirom na to da tehnološki razvoj smanjuje transakcijske troškove (komunikacija, promet), povećat će se prekogranična trgovina i ulaganja.“ (Titievskaia, Harte, 2019:2).

Međunarodna trgovina razvijala se od svog nastanka do danas i još se uvijek razvija. Glavna obilježja su otvorenost gospodarstva zemlje, olakšana kumulacija proizvoda i usluga van granica domaće zemlje. Olakšala je poslovanje poduzećima i pojedincu tako što je proširila spektar ponude kojom može zadovoljiti svoje potrebe i želje i ujedno poboljšala životne uvjete.

No, međunarodna trgovina danas bi bila nezamisliva bez valute plaćanja – novca. O novcu, kako je nastao, razvijao se i u kakvom sve obliku postoji danas slijedi u nastavku rada.

3. Razmjena dobara – prije i poslije pojave novca

„Novac je projekt koji određuje odnose sudionika jednog prema drugom i svakog prema grupi, definira autoritet i način na koji se provodi distribucija (resursa).“ (Ivanković, 2016:66).

Novac postoji oduvijek, samo ne u obliku kakvom je danas. Kako i za sve ostalo, vrijeme je utjecalo i na razvoj novca. Prema različitim autorima postoje brojne teorije o razvoju i nastanku novca kroz povijest i koja je zapravo njegova svrha postojanja. Neki će navesti kako je novac krucijalan faktor gospodarstva, dok će se drugi složiti oko činjenica kako novac ima ulogu posrednika u poslovanju.

Među svim definicijama koje se mogu pronaći – „prema klasičnoj definiciji, novac je roba posebne vrste koja obavlja funkciju općeg ekvivalenta; za novac se može dobiti svako drugo ekonomsko dobro, njime se izražava vrijednost svih vrsta roba i usluga, gdje je cijena novčani izraz vrijednosti. Sve robe i usluge u ekonomiji vrednuju se novcem.“ (Gregurek, Vidaković, 2011:4).

Ammous (2020:3) navodi kako je najvažnija funkcija novca funkcija sredstva razmjene. On novac opisuje kao dobro koje se ne kupuje radi konzumacije ili da bi ga se koristilo pri proizvodnji drugih dobara (kao input) već je njegova glavna uloga da ga se koristi u razmjeni za druga dobra ili usluge.

„Različita su mišljenja oko toga kada se pojavljuje pravi novac s pečatom kao jednim od glavnih obilježja, a koji jamči određeni sadržaj i autentičnost. Smatra se da prvi novac datira od 2200. do 2100. pr. Kr., a nađen je u Asiriji, no u naravi su to bile bakrene poluge s utisnutim pečatom, To pitanje i nije od presudnog značenja; vrlo je bitno istaknuti da prvi novac kao jedno od najznačajnijih obilježja ima pečat izdavatelja kojim taj komad metala stvara povjerenje u prometu. Pitanje povjerenja u novac je pitanje koje održava trenutačnu vrijednost novca.“ (Gregurek, Vidaković, 2011:4).

Kako bi razvoj razmjene bio pobliže prikazan, u nastavku ovog rada bit će obrađene prve vrste razmjena, vrijeme kada su dobra počela dobivati vrijednost u novcu te sam novac - njegova pojava i razvoj do stanja današnjice. Ovo poglavlje predstavlja značajan dio ovoga rada s

obzirom da je prethodnim poglavljima opisano kako je međunarodna razmjena nastala, a dalje u tekstu razradit će se konkretni načini razmjene kakvi su postojali u povijesti. Koliku vrijednost je imala roba u razmjenu, kako je na sve utjecala pojava novca i u konačnici oblik novca kakav postoji danas slijedi u nastavku.

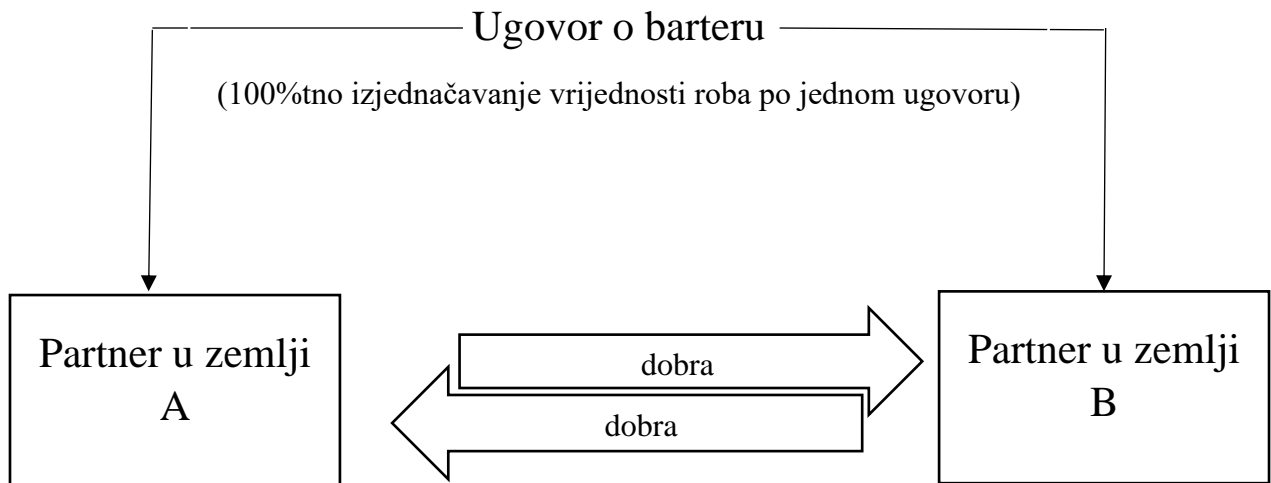
3.1. Trampa

Najstariji način razmjene je trampa, ona predstavlja razmjenu jednog dobra za drugo dobro u istoj količini ili istoj vrijednosti. Takav način poslovanja još se naziva i barter transakcija.

„Trampa je najstariji oblik razmjene dobara, koja podrazumijeva zamjenu jednoga za drugo ekonomsko dobro. Kod plaćanja trampom, svako dobro je novac i svako dobro je definirano u svim ostalim dobrima. Razvojem društva ta neposredna razmjena postaje kočnicom ekonomskog razvoja.“ (Gregurek, Vidaković, 2011:3).

Prema Marijanović (1994:57) trampa se doslovno i klasično može definirati kao direktna razmjena dobara i roba jednake vrijednosti bez prisustva novca. Takav način razmjene obilježio je prvi i jedini oblik trgovanja prije pojave novca. Nakon pojave novca, zastupljenost razmjene trampom se smanjila, ali uz veće i manje oscilacije tijekom povijesti, opstala je sve do danas, naravno ne u svom izvornom obliku već u sofisticiranijem obliku s obzirom na razvijenost svijeta danas.

Na slici 2, Verzariu (1985:26) shematski prikazuje kako izgleda ugovor između dva partnera, bez uključivanja treće stranke. Ovakav način poslovanja još se naziva čisti barter koji počiva na načelu potpune izjednačenosti vrijednosti razmijenjenih roba i usluga, dakle bez prisustva novca. S obzirom na svoj princip razmjene, barter transakcije obuhvaćaju široki spektar roba i usluga koje mogu biti dio transakcije, a obzirom na tu specifičnost, ovakav način poslovanja primamljiv je i razvijenim i nerazvijenim zemljama. Mnogo je zemalja koje imaju za ponuditi razne sirovine i materijal u zamjenu za druga potrebna dobra. S druge strane, razvijenije zemlje trampu su smatrale prijetnjom robno - novčanoj razmjeni s obzirom da su tržišno orijentirane, no na kraju ipak prihvaćaju ovakav način poslovanja jer je cijena novca postala visoka i sve su veći troškovi opreme i istraživanja.

Slika 2. Model barter aranžmana
 Izvor: izrada autora prema Verzariu, 1985:26

3.2. Robno – novčana razmjena

Kada je riječ o razmjeni dobara, pojava novca smaknula je trampu sa vodećeg mjesta. Pojava novca razmjenu je učinila bržom, lakšom i sigurnijom te dala mogućnost odgode momentalnog plaćanja odnosno kupnja se mogla odgoditi za kasnije, s obzirom da je roba predana, a u zamjenu je dan novac.

„Samo je rimskog i grčkog metalnog novca do danas pronađeno u oko 140.000 verzija, što upućuje na veliki kaos kada je riječ o kovanju novca i puštanju u opticaj toga sredstva plaćanja.“ (Gregurek i Vidaković, 2011:4)

Povijest kovanica seže u daleku povijest. Prvo su netragom nestale, a zatim su se ponovno pojavile i počele izrađivati iznova. Kako je već ranije spomenuto prema Gregurek i Vidaković (2011:4) smatra se da se prvi novac pojavljuje između 2200. i 2100. godine prije Krista. Dalje navode da se novac izrađivao od raznih metala, kao što su zlato, srebro i drugi, a u kasnijim fazama povijesti metalni novac zamijenjen je kovanim novcem od plemenitih metala, zlata, srebra i bakra.

Kako bi plemeniti metali postali u konačnici novac, postoje preduvjeti da nešto postane novac. Gregurek i Vidaković (2011:5) navode kako su prednosti plemenitih metala:

- Djeljivost: zlato i srebro može se dijeliti, a da im uslijed toga ne pada vrijednost. Jedan komad zlata od jednog kilograma može se podijeliti na dva komada po pola kilograma, ali njihova zajednička težina je ostala jedan kilogram.
- Postojanost vrijednosti: kilogram zlata vrijedi kilogram zlata.
- Prenosivost: transport plemenitih metala nije težak i ne iziskuje posebne uvjete transporta.
- Trajnost: metal se ne troši i otporan je na vremenske uvjete.
- Sigurnost od krivotvorenja: zlato je lako prepoznati.

S vremenom su države počele donositi odluke što na njihovom području vrijedi kao novac i konkretne propise kojima su određivale kojim materijalom i u kojem obliku će njihov novac biti izrađen. Tako se i razvio metalni novac, okrugli i plosnati, a s vremenom valute dobivaju i ime.

3.3. Zlatni standard

Daleko u povijesti, zlato je tijekom mnogo godina služilo kao sredstvo plaćanja odnosno kao novac; prirodno je zlato bilo rijetki plemeniti metal te su se iz tog razloga kovanice izrađivale upravo od njega. Jurčić i dr. (2015) u svome radu navode kako je zlato još jedno dobro kojim se trgovalo u srednjem vijeku.

„Zlatni standard je monetarni sustav u kojem monetarne vlasti svake zemlje fiksiraju cijenu zlata u terminima nacionalne valute i preuzimaju obvezu da kupuju ili prodaju zlato po toj cijeni.“ (Babić, Babić, 2008).

Matić (2016:101) pojašnjava sustav zlatne valute: „U sustavu zlatne valute u optjecaju se nalazio zlatni novac, sitni kovinski novac i novčanice koje su reprezentirale zlatni kovinski novac. Novčanice su bile potpuno konvertibilne za zlatni novac, a količina izdanih novčanica zavisila je od pokrića u zlatu.“ Isti autor navodi kako zlatni standard funkcionira u sljedeća tri oblika:

- Čisti zlatni standard – konvertibilnost novčanica za zlatni standard je potpuna, novčanice služe kao surogat zlatnom kovinskom novcu,
- Zlatno polužni standard – otklon od potpune konvertibilnosti, u ovom standardu novčanice su konvertibilne za zlatne poluge u relativno velikim iznosima,

- Zlatno valutni standard – domaće novčanice konvertibilne su za valute koje su konvertibilne za zlato.

„Danas u uvjetima izuzetno razvijene svjetske razmjene, i dalje egzistira jedan oblik plaćanja koji svoje korijene vuče gotovo iz vremena početaka novčanog gospodarstva. To je plaćanje u zlatu, koje danas ima oblik zlatnih poluga. Razlog tomu treba tražiti u činjenici da je zlato plemenita kovina koja kontrira svjetskim burzama i koja se i danas koristi kao monetarna rezerva, ali je i vrlo praktično sredstvo plaćanja u transakcijama koje glase na velike iznose.“ (Matić, 2016:199).

U današnje vrijeme značajan broj ljudi povratio je povjerenje u zlato u smislu kupnje zlatnih poluga te čuvanja istih ili kod kuće ili u nekom zaštićenom trezoru, kao što su sefovi ili mjesto za pohranu u banci. Ljudi su došli i do situacije kada su zbog recesije bili primorani prodavati zlato koje imaju kod kuće (u obliku nakita) kako bi mogli zadovoljiti svoje primarne potrebe. Ovu tezu može potvrditi časopis Forbes (2020) koji zlato opisuje kao najbolji oblik dugoročnog čuvanja vrijednosti i najbolju investiciju i predviđa da će njegova vrijednost u budućnosti nastaviti rasti. Razlog tomu ističe što je zlato i u trenucima ekonomskih kriza uvijek držalo svoju vrijednost, a stručnjaci predviđaju da se to neće tako skoro promijeniti.

S obzirom da su tema ovog rada alternativni oblici novca, točnije kriptovalute, autor Singhal (2021) usporedio je zlato i kriptovalutu te iznio sljedeće sličnosti i razlike:

- Na temelju zakonitosti, transparentnosti i sigurnosti – zlato se nalazi ispred kriptovalute.
- Na temelju rijetkosti – oboje su rijetki.
- Na temelju likvidnosti – oboje su dobro likvidni.
- Govoreći o nestabilnosti – kriptovaluta je mnogo nestabilnija od zlata, zlato ipak ima dužu povijest stabilnosti.
- Zlato je dostupno svima – bez obzira na ekonomski status i tehnološko znanje.
- Najvažnije – zlato je valuta pod nadzorom središnje banke.

Autor zaključuje kako svaka od dvije navedene valute ima svoje prednosti i nedostatke i da sve ovisi o tome u što ulagač želi investirati.

3.4. Razvoj novca - novčanice i kovanice

Nakon trampe, prvih verzija novca i zlata kao platnog sredstva, pojavljuje se novac koji je razvojem doveo do izgleda kakav se danas poznaje. Temeljni problem zlata bio je što je kilogram zlata vrijedio kilogram zlata i nije postojalo nikakvih oscilacija u količini. Ovdje kao rješenje problema dolazi papirni novac, sredstvo plaćanja koje će imati različite apoeone za isti volumen i težinu. „Papirne novčanice se prvi puta u Europi pojavljuju u 17. stoljeću u Švedskoj.“ (Gregurek, Vidaković, 2011:7).

„Pojam gotovina podrazumijeva novac u fizičkom obliku i to njegove dvije komponente: novčanice i kovanice. Novčanice služe kao važno transakcijsko sredstvo i za pohranu vrijednosti, a kovanice pridonose plaćanju svojom pogodnošću i iskoristivošću.“ (Kljajić, 2015:231).

Gregurek i Vidaković (2011) u svome radu navode da postoje četiri funkcije novca. Prva je da novac treba služiti kao sredstvo razmjene odnosno da kao sredstvo razmjene bude prihvaćen od strane sudionika na tržištu. Druga funkcija je novac kao sredstvo očuvanja vrijednosti - upućuje na novac kao najsigurniji oblik čuvanja vrijednosti. Treća funkcija, novac kao obračunska jedinica - koristi se prilikom vrednovanja dobra ili usluge u usporedbi s drugim dobrim ili uslugom, a zajednička mjera je obračunska jedinica. Posljednja, četvrta funkcija, novac kao sredstvo izražavanja odgođenih plaćanja. Ova funkcija obuhvaća novac kao sredstvo plaćanja i računovodstvenu jedinicu, a što znači da se dug može odrediti u jednoj novčanoj jedinici, a biti vraćen gotovinom ili čekom.

Matić (2016:89-92) ističe sljedeće funkcije novca:

- Transakcijska – novac kao sredstvo razmjene; novac je posrednik u razmjeni roba i usluga, olakšava i ubrzava razmjenu,
- Funkcija novca kao općeg ekvivalenta – jedna od najznačajnijih funkcija; vrijednost svih dobara može se iskazati u novcu,
- Funkcija zalihe vrijednosti – suvremeni papirni novac i depozitni novac pod određenim okolnostima mogu obnašati funkciju zalihe vrijednosti,
- Novac kao mjera vrijednosti – novcu je moguće izmjeriti vrijednost bilo koje robe/usluge,

- Funkcija svjetskog novca – ovu funkciju obnaša novac realne i nominalne vrijednosti, danas su to referentne valute (konvertibilne valute) popu eura, američkog dolara i britanske funte.

„Povijest novca svjedočila je raznoraznim dobrima koja su imala ulogu novca, s različitim stupnjevima čvrstoće i stabilnosti, ovisno o tehnološkim mogućnostima svakog razdoblja. Od školjaka do soli, stoke, srebra, zlata i državnog novca s pokrićem u zlatu, do trenutnog gotovog univerzalnog korištenja zakonski definiranog novca kojeg kreira država, svaki korak tehnološkog napretka omogućio nam je da koristimo novi oblik novca s dodatnim koristima, no kao i uvijek, i s novim zamkama.“ (Ammous, 2020:9).

Tehnološki napredak koji spominje Ammous omogućio je u suvremenom dobu novije i alternativne oblike novca. Većina ljudi u takav oblik novca još nema potpuno povjerenje te su ostali pri papirnom i kovanom novcu. Vjerojatno je to zbog fizičkog osjeta i njegove fizičke prisutnosti, dok modernije oblike novca nije moguće opipati.

S obzirom da se međunarodna razmjena odvija internacionalno, dolazi do razlika u valuti. Alternativni novac (kriptovalute) koji će u daljnjem tekstu biti pojašnjen, ima jednu valutu koja vrijedi za sve države. Time takav novac ostvaruje prednost nad standardnim novcem jer nema razlika u valuti prilikom plaćanja.

4. Alternativni oblici novca

S obzirom na to da funkcioniraju na globalnoj razini, digitalne valute spadaju u skupinu alternativnih valuta i one ne čine nacionalnu valutu. Različiti izvori terminologije obuhvaćaju alternativne valute, komplementarne valute, lokalne valute, regionalne valute i valutne zajednice koje se često koriste kao sinonimi iako ne upućuju na ista značenja. Franczek (2013:132) tumači sljedeće – valuta koja djeluje u domeni države naziva se komplementarnom valutom, a one valute na nižim razinama odnosno na razini lokalnog društva, nazivaju se lokalne valute.

„Trenutni opseg komplementarnih valuta je pozamašan, te je zabilježeno da postoji 3418 lokalnih projekata koje su temeljene na nacionalnoj osnovi.“ (Seyfang, Longhurst, 2013). Kao zaštita lokalne ekonomije pojavljuje se lokalna valuta. ZEF (2019) navodi da „cilj lokalnih valuta nije zamijeniti nacionalnu, već učiniti da "novac" cirkulira u zajednici, povećava potrošnju, snagu lokalne trgovine, zaposlenost, prihode, razvoj i gospodarski rast, a može i smanjiti utjecaj na okoliš.“

4.1. Karakteristike alternativnih valuta

Martignoni (2012) u svome radu navodi pet različitih dimenzija koje obuhvaćaju sve oblike valuta, one konvencionalne i komplementarne, a to su svrha i cilj, medij, funkcija, proces stvaranja novca i mehanizam pokrića troškova. Neki od problema pojavili su se prilikom klasifikacije, jer mnogi sustavi su dobili nove atribute, kao slučaj "medij", koji je prije toga klasificiran kao valuta s pokrićem, papirnatom ili kovanom novcu, elektroničkom novcu ili hibridne forme. Mnoge su komplementarne valute u mješovitom obliku, iako ta klasifikacija ne daje puno uvida.

Blanc (2011) je u svom radu predočio klasifikaciju tipa komplementarnih valuta kroz evaluacijske generacije. Prvi tip nenacionalne i neprofitne valute primarno je imao teritorijalnu svrhu. Cilj je naglasiti ulogu teritorijalnih tijela i aktivnosti u formiranju valute kojom će se stvoriti otpornost ili razvoj, zamišljene kao štit i snaga teritorija. S obzirom da je pokretač njihova nastanka bila politička određenost, često je bila slaba implementacija na zajednicu i ekonomske probleme. Drugi tip virtualne sheme služio je primarno svrhu prema zajednici, a uključena su bila socijalna područja u kojima bi bile grupe sudionika. Blagostanje zajednice,

njeno osnaživanje i socijalni razmjeri bili su u fokusu ove sheme. Ono što ju ističe od ostalih je da zajednice nisu nužno morale pripadati određenom teritoriju te su se mogle formirati bez ekonomskih opravdanja za uvođenjem. Treći tip shema odnosi se na formiranje u ekonomske svrhe. Odnosi se na dio ekonomskog područja u kojima se aktivnosti protežu od proizvodnje do razmjene. Ovakav tip sheme može djelovati kompletno izvan teritorijalnog ograničenja kao i ograničenja određene zajednice. Autor predlaže i četvrtu generaciju odnosno tip komplementarne valute koji bi imao hibridne karakteristike prethodnih triju generacija. Sve je prikazano tablicom 1.

Priroda projekta	Domena	Svrha	Vodeći princip
Teritorijalna	Geopolitička domena (teritorij politički definiran)	Definiranje, osnaživanje i zaštita teritorija	Redistribucija ili politička kontrola
Temeljan na zajednici	Socijalna domena (postojeća ili ad hoc zajednica)	Definiranje, zaštita i osnaživanje zajednice	Princip reciprociteta
Ekonomska	Ekonomska domena (proizvodnja i razmjena)	Zaštita, stimulacija ili usmjeravanje ekonomije	Tržišni pristup

Tablica 1. Klasifikacija tipova komplementarnih valuta

Izvor: izrada autora prema Blancu, 2011

Prema ZEF-u (2019) cilj bi trebao biti osnivanje banke koja će raditi u interesu svojih članova koji su ujedno i vlasnici te svaki od njih ima jednako pravo glasa neovisno o visini uloga koji je pridonio. Uloga takve banke je financiranje proizvodnje, a ne poticanje potrošnje, ulaganje u realne projekte koji će povećati vrijednost lokalne zajednice te sav svoj profit usmjeravati na ulaganje u lokalnu zajednicu kako bi se povećala vrijednost cjelokupnog društva.

Nakon objašnjenih komplementarnih valuta koje djeluju u domeni države i lokalne zajednice, sljedeći dio rada temelji se na objašnjenju termina elektroničkog novca – koji također pripada alternativnim oblicima klasičnog novca. Nastanak, razvoj i djelovanje takvih valuta definirani su u nastavku.

4.2. Nastanak elektroničkih alternativnih valuta

U svijetu je nastala visoka koncentracija razvijenosti tehnologije i komunikacije koju je nemoguće ignorirati, već jedino preostaje poslovati ukorak s takvim razvojem. Takav razvoj utjecao je i na pojavu novih oblika novca odnosno pojavu elektronskog novca. Širenje i sve češća uporaba elektronskog novca otvara potpuno novu sferu poslovanja, tj. dovodi do stvaranja novih električnih alternativa – kriptovaluta.

4.2.1. Kriptovalute

„Sama riječ „kripto“ dolazi od riječi „kriptiranje“ ili šifriranje, što znači matematički pristup zaštite informacija. Kriptovalute su digitalni zapis o određenim vrijednostima pohranjenim u digitalnim bazama. Ili, jednostavnije, kriptovaluta je digitalni novac, kreiran u digitalnom obliku kao sredstvo digitalne razmjene, postoje samo na internetu i nije ih izdala, niti ih nadzire središnja banka ili država. Upravo zato što ih ne nadzire središnja banka, formalno nisu novac.“ (Europska komisija, 2021). Kriptovalute se pohranjuju u digitalnom novčaniku, isto kao i novac pohranjen u banci. Svaka obavljena transakcija je digitalni zapis koji raspoložuje informacijama kao što su količina prenesenih kriptovaluta i broj ključa digitalnog novčanika, koji se ujedno i koristi za razmjenu između pošiljatelja i primatelja. Ključevi služe kao osobni digitalni potpis vlasnika prilikom transakcije – to je broj koji nije kao ostali pinovi koji se uobičajeno koriste. Svoj ključ treba čuvati izvan internetskog dosega kako bi se spriječila mogućnost ugrožavanja istog.

Hrvatska narodna banka (2021) kriptovalute tumači kao imovinu sa obilježjima špekulativnog ulaganja. Navode dalje kako ulaganjem u takve valute pojedinac riskira gubitak dijela ili cjelokupnog iznosa uloženog s obzirom na to da:

- kriptovaluta nema pokriće odnosno podršku ili jamstvo središnje banka, kao ni bilo kojeg javnog tijela,

- uloženi iznos nije osiguran odnosno nije u sustavu zaštite potrošača, kao npr. sustav osiguranja depozita u kojem je bankovni depozit osiguran do iznosa od 100.000€ i nije u sustavu zaštite ulagatelja,
- ne postoji nadležna institucija kojoj se moguće obratiti ni posebna pravna zaštita glede gubitka uzrokovanih transakcijama ili ulaganjem u kriptovalute.

„U stvarnosti nije lako zadržati sve prednosti i ukloniti sve nedostatke gotovine. Elektronički novac, za razliku od papirnog novca, nije prenosiv. Obična novčanica primljena u jednoj od prethodnih transakcija može se ponovno upotrijebiti u nekoj od sljedećih. Ona je lako prenosiva i traje više od jedne transakcije. Takvo bi svojstvo bilo vrlo poželjno za digitalne novčanice jer se pri svakoj transakciji novčanica ne bi trebala pohranjivati u banku, smanjujući tako broj interakcija s bankom, a time i troškove sustava. U elektroničkom novčanom sustavu korisnik novčanice bi trebao svakoj novčanici, tj. skupu bitovnih podataka, dodati podatke o svojoj identifikaciji, čime bi količina bitovnih podataka pohranjenih u virtualnoj novčanici rasla svakom transakcijom koja je njome obavljena. Broj mogućih transakcija takvom novčanicom bio bi ograničen maksimalnom veličinom novčanice. Zbog takvih nedostataka nisu razvijeni prenosivi sustavi elektroničkog novca i svaka elektronička novčanica ima životni vijek od jedne transakcije.“ (DeGennaro, 2011, navedeno u Buterin i dr., 2015).

U svom radu Buterin i dr. (2015:1) objašnjavaju digitalni ili elektronički novac. Navode kako je takav oblik novca jedan od elektroničkih načina plaćanja. Pojavu ovakvog oblika novca smatraju posljedicom sve veće važnosti Interneta i potrebe da se iskoriste mogućnosti koje im pruža računalna mreža. Povećanje broja elektroničkih transakcija povećat će ukupan promet računalne mreže, a što izvorno utječe na zadovoljstvo potrošača i pojednostavljuje transakcije smanjenjem troškova. Valja napomenuti kako su troškovi transakcija odvijanih internetskom mrežnom znatno niži od troškova transakcija koje su obavljene putem bankarskih poslovnica.

Tablica 2 prikazuje deset kriptovaluta koje su najzastupljenije s obzirom na tržišnu kapitalizaciju. Moguće je zamijetiti kako Bitcoin predvodi sa najvećom kapitalizacijom i cijenom, a slijedi ga Ethereum, kao druga najzastupljenija kriptovaluta. Tablica još prikazuje i volumen u posljednja 24 sata odnosno mjeru s koliko se kriptovaluta trgovalo u posljednja 24 sata te promjene porasta i opadanja u posljednja 24 sata.

	Kriptovaluta	Tržišna kapitalizacija u USD	Cijena u USD	Volumen (24h) u USD	Promjene u posljednjih 24h
1.	Bitcoin	634.67B	33,977.09	25,744,780,115	+0.30%
2.	Ethereum	269.35B	2,321.55	19,891,258,666	+4.44%
3.	Tether	62.34B	1.00	50,028,792,204	-0.06%
4.	Binanc Coin	48.37B	316.50	2,128,936,125	+5.89%
5.	Cardano	44.87B	1.41	1,474,451,860	-0.14%
6.	XRP	30.43B	0.6611	1,860,589,154	-0.16%
7.	Dogecoin	30.13B	0.2312	1,326,020,922	-0.92%
8.	USD Coin	26.60B	1.00	2,373,757,474	-0.04%
9.	Polkadot	14.97B	15.83	1,033,186,269	+3.34%
10.	Uniswap	13.38B	23.03	774,468,457	+16.06%

Tablica 2. Deset kriptovaluta s najvećom tržišnom vrijednosti na dan 06.07.2021.

Izvor: izrada autora prema CoinMarketCap, 2021

S obzirom da kriptovalute nemaju središnju instituciju koja ih nadzire, a s druge strane imaju visoku razinu privatnosti korisnika, često se povezuju s ilegalnim poslovima te je iz tog razloga u nekim državama trgovanje ovakvom vrstom novca zabranjeno. Prilikom plaćanja debitnom ili kreditnom karticom korisnik daje uvid u cijelu kartičnu liniju, dok prilikom plaćanja kriptovalutom, pošiljatelj daje samo one podatke koje on želi odnosno ne želi podijeliti, koristeći samo ključ svoga novčanika, bez ikakvih dodatnih informacija, a u mogućnosti je obaviti transakciju bez banke ili neke druge institucije kao posrednika, što smanjuje troškove plaćanja prilikom transakcije. Sve navedeno iznosi HNB (2018) i navode dalje kako je ulaganje u virtualne valute ulaganje visokog rizika, jer prilikom takvih transakcija može doći do velikog gubitka imovine.

Kako je vidljivo u tablici 2 najzastupljenije kriptovalute su Bitcoin i Ethereum. Upravo iz tog razloga, u nastavku ovog rada bit će više riječi o njima.

Krucijalno je razjasniti terminologiju pojmova dviju valuta o kojima će se dalje pisati. Razliku u pisanju i značenju tumači Castiglione (2020), navodi da bitcoin koristi jednak naziv i za valutu i internetsku mrežu te može doći do zabune novih korisnika. Osnovna razlika je što je Bitcoin naziv za Bitcoin mrežu, a bitcoin (BTC) predstavlja valutu. Kod Etheruma je slično, no ipak postoji mala razlika – naziv za mrežu je Ethereum, a valuta je ether (ETH).

4.3. Bitcoin

Bitcoin vodeća je kriptovaluta na svjetskom tržištu, poznat kao prva moderna kriptovaluta koja je iskoristila anonimnost korisnika. „Prvi put je spomenut 2008. godine u radu Satoshija Nakamotoa, čiji pravi identitet zapravo nikada nije utvrđen.“ (Turudić i dr., 2017). Nedugo nakon Bitcoina, pojavljuju se njegove alternative. Prva se pojavila krajem 2010. godine, *litecoin* te se zajedno s njom pojavila i prva javna bitcoin burza.

Ako se gleda u kontekstu kupovine elektroničkim putem, od ostalih valuta Bitcoin se u pravilu ne razlikuje jer se i ostalim valutama može trgovati digitalno, no Hrvatski Bitcoin Portal (2020) Bitcoin razlikuje od ostalih valuta prema najznačajnijom karakteristikom, a to je decentraliziranost valute odnosno nekontroliranje bitcoin mreže od strane ijedne institucije.

O nekontroliranju Bitcoina pišu i ostali autori pa tako Vieira (2014) opisuje Bitcoin kao valutu bez središnje regulatorne agencije, što s druge strane znači da ga kontrolira i ovjerava cijela mreža korisnika bitcoina i njegovog softvera. Pravila za upotrebu Bitcoina ugrađena su u algoritme samog softvera, a niti jedan entitet ili vladina agencija ne može promijeniti način ili pravila za navođenje načina plaćanja. Da bi promijenio mrežna pravila, entitet mora istodobno promijeniti sav softver instaliran u Bitcoin mreži, što je nemoguće u svakom zamišljenom scenariju.

Meisser (2013) navodi tehničke karakteristike koje posjeduje bitcoin:

- za razliku od drugih valuta, bitcoin nije potpomognut vladavinom prava, već tehnologijom,

- u slučaju da svi pravni sustavi kolaboriraju, bitcoin bi nastavio funkcionirati dokle god Internet i dalje postoji te su ga ljudi spremni koristiti,
- bitcoin naravno i dalje podliježe zakonima kao takvima,
- njegova decentralizirana i robusna priroda ga čini teškim za reguliranje,
- snažnom kriptografijom osigurava vlasništvo,
- konačni broj Bitcoina koji će ikad biti u cirkulaciji jest 21 milijun ,
- transakcije su anonimne, ali javne,
- pošiljatelj Bitcoina mora biti *online*, za razliku od primatelja,
- Bitcoinu ništa ne garantira vrijednost, izuzev mehanike ponude i potražnje.

„Bitcoin je digitalna valuta sa sljedećim obilježjima: sredstvo je razmjene, a istodobno je i jedinica za mjeru vrijednosti te služi za pohranjivanje vrijednosti, ali nije službeno sredstvo plaćanja niti u jednoj državi.“ (Cunjak Mataković, Mataković, 2018:29). Bitcoin nitko ne kontrolira, ali zato na njegovu vrijednost utjecaj imaju mnogi čimbenici, upravo zbog oscilacije svoje vrijednosti, koja se mijenja na razini minute, ova kriptovaluta smatra se najrizičnijom.

Bitcoin se pojavio kao posljedica visokog napretka tehnologije, a ujedno s njom i Interneta. Kako je već navedeno, visok stupanj razvoja tehnologije prisiljava ljude na praćenje takvog razvoja, no nisu uvijek svi skloni i sposobni odgovoriti na takav zahtjev. „Bitcoin je sustav temeljen na složenim matematičkim algoritmima i mehanizmima te je kao takav u potpunosti razumljiv i jasan samo onom dijelu javnosti s visokim stupnjem informatičkog obrazovanja i pismenosti. Osobe koje su slabije informatički obrazovane mogu počinuti početničke pogreške zbog kojih mogu ostati bez svojih sredstava. Kao moguće pogreške korisnika ističu se gubitak podatak i informacija o ključevima, mogućnost neovlaštenog upada u sustavi krađa ključeva kao i nenamjerno odavanje informacija o ključevima.“ (Buterin i dr., 2015).

Bitcoin najveću budućnost ima u području financijskog tržišta odnosno prijenosu novca. Prijenos novca u jednoj zemlji može zbog nekih vanjskih utjecaja trajati puno dulje od jednog dana; kako li je tek kada novac treba proći transfer u neku drugu zemlju, izuzev toga što je takav transfer dug proces on je i preskup. Ovdje se kao rješenje može ponuditi Bitcoin, koji se prilikom svog poslovanja ne oslanja niti na ikoju banku ili drugu posrednu instituciju te je jeftinije i brže rješenje. „Uspije li se Bitcoin nametnuti kao bolje, odnosno jeftinije i brže rješenje za transfer novca te bude li se zbog toga posljedično povećavala njegova upotreba i u

trgovini i u drugim financijskim segmentima, moglo bi doći do porasta potražnje i ponovnog porasta njegove cijene na burzama.“ (Buterin i dr., 2015).

„Bitcoin i ostale kriptovalute natječu se s postojećim novcem (i zlatom) kako bi ih zamijenile uistinu globalnom valutom.“ (Castiglione, 2020).

4.4. Ethereum

Ethereum se nastavlja na priču o bitcoinu, uz poneke razlike. Sličnosti su što i on omogućuje slanje kriptovalute bez posrednika i uz male troškove transakcije, a razlikuje se od bitcoina, kako navodi mrežno mjesto ethereum.org (2021), po tome što je Ethereum podložan programiranju te ga je zbog te karakteristike moguće koristiti za mnoštvo različitih digitalnih sredstava, uključuju pri tome i Bitcoin.

Hrvatski Bitcoin Portal (2020) navodi Ethereum kao otvorenu platformu, koja je bazirana na blockchain tehnologiji i omogućava programerima razvijanje i objavljivanje decentraliziranih aplikacija. „Prije Ethereum, izrada aplikacija nad blockchainom je zahtijevala veliko iskustvo u programiranju, kriptografiji, matematici... U to vrijeme su mnoge ideje za iskorištavanjem blockchain tehnologije djelovale kompleksno pa nerijetko čak i nemoguće. S razvojem Ethereum, sve te nemoguće aplikacije su ugledale svjetlo dana. Ethereum je omogućio da razne ideje mogu biti razvijene izrazito brzo i kvalitetno korištenjem njihovog blockchaina.“ (Hrvatski Bitcoin Portal, 2020).

Dodaci definicijama o Ethereumu, navode „Ethereum je globalna mreža međusobno povezanih računala (točaka) koji osiguravaju, izvršavaju te validiraju program u decentraliziranoj maniri bez potrebe korištenja servera, memorije, procesne snage, ili bilo koje druge računalne funkcije, jer je sve osigurano od strane tisuće Ethereum točaka raspršenih diljem svijeta. Ukratko, Ethereum je globalno računalo.“ (Turudić i dr., 2017).

„Kod Ethereum, iznos koji mi uplatimo u neki smart contract je tada pod kontrolom tog ugovora i taj ugovor s tim iznosom može što god želi - slati iznos na drugu adresu, provjeriti uvjete i slati ga nekamo tek u budućnosti, vratiti ga na određeno mjesto, zaključati na neko vrijeme, pozvati neku vanjsku funkciju koja aktivira neko svojstvo u stvarnom svijetu, itd.“ (Bitfalls, 2017).

Kako bi se ranije navedene valute mogle lakše razumjeti, u niže priloženoj tablici 3 vidljive su njihove usporedbe po najznačajnijim karakteristikama - od onih osnovnih tko im je izumitelj do toga koja je cijena i svrha njihova postojanja.

	Bitcoin (BTC)	Ethereum (ETH)
Što je?	Valuta	Token
Izumitelj	Satoshi Nakamoto	Vitalik Buterin, Joseph Lubin, Gavin Wood, etc.
Postao dostupan	Siječanj 2009	Srpanj 2015
Tip ponude	Deflacijski (konačan broj bitcoina)	Inflacijski (više kao fiat ⁴ novac, gdje se s vremenom može napraviti više tokena)
Ukupna količina	21 milijun ukupno	18 milijuna svake godine
Najmanja jedinica	1 Satoshi = 0.00000001	1 Wei = 0.000000000000000001 ETH
Vrijeme izdavanja novog tokena	Približno svakih 10 minuta	Svakih 10 do 20 sekundi
Količina kreiranih tokena pri izdavanju	12.5 u trenutku	5 po svakom novom bloku
Primjena	Koristi se za kupnju proizvoda i usluga i za očuvanje vrijednosti	Korišten za nastajanje decentraliziranih aplikacija
Cijena	Oko 18 000 \$ (2020)	Oko 610 \$ (2020)

⁴ Novac koji je izdala vlada jedne zemlje

Svrha	Bitcoin je nova valuta koja je stvorena kako bi se natjecala sa zlatnim standardom i fiat novcem	Ethereum je token koji može omogućiti pametne ugovore (npr. odvjetnički ugovor, zamjena vlasništva nekretnina)
-------	--	--

Tablica 3. Usporedba Bitcoina i Ethereum

Izrada autora prema Castiglione, 2020

Sljedeće poglavlje povezuje prethodne dijelove rada, a govori o prednostima i manama poslovanja koja uključuju korištenje kriptovaluta, iznosi stavove središnjih institucija nekih zemalja o korištenju kriptovaluta unutar njihovih granica, uključujući u tom dijelu i Hrvatsku odnosno što je o takvim valutama rekao guverner HNB-a (g. Boris Vujčić). Dalje navodi pogodnosti koje pruža plaćanje kriptovalutama 2021. godine u odnosu na 2018. godinu u međunarodnoj razmjeni.

5. Kriptovalute u međunarodnom poslovanju

„Iako se zabilježeni napredak nadovezuje na prednosti koje je tehnologija napravila po pitanju fizičkih osoba, u vidu raznih mobilnih i s internetom povezanih načina plaćanja i komunikacije, kriptovalute ipak imaju određeni segment rezerviran isključivo za međunarodno poslovanje među pravnim osobama.“ (Turudić i dr., 2017:199-200).

Za korištenje kriptovaluta u međunarodnom poslovanju pogodovalo bi državno pokroviteljstvo, a prema istraživanjima koje je proveo Deloitte (2015), za slanje i primanje plaćanja pojedinci ili tvrtke koristili bi računalno generirane 'adrese'. Platitelj je u mogućnosti e-novčanikom na svom pametnom telefonu ili računalu, poslati novac na adresu primatelja koja je javna. Za razliku od trenutnog sustava koji koristi Bitcoin, banke i druge financijske institucije, koje su prethodno odobrene od strane središnje banke, bit će odgovorne za upravljanje promjenama na blockchainu. Valuta u registru bila bi jedna od postojećih zakonskih valuta, a ne neke nove nesigurne digitalne valute.

„Regionalna nestabilnost i građanski nemiri diljem svijeta su tradicionalno manifestirali interes za tržište metala, uzrokujući značajan rast u cijenama metala jer je populacija svoju imovinu pretočila u zlato i srebro u slučaju da fiat valute propadnu. S druge strane im je to napravilo problem jer je novonastala imovina bila teško prenosiva, u slučaju da su lokalne političke okolnosti postale previše opasne za život i zahtijevale su mijenjanje geografske lokacije.“ (Heid, 2013:24). S obzirom na rečeno, vidno je zaključiti kako je najveća pogodnost kriptovalute njezino fizičko neprisustvo odnosno lakoća prenošenja, bez straha od gubitka ili nemoći odnošenja cijelog iznosa posjedovanja, u trenutku potrebe za geografskom migracijom.

Istina da su mnoge tvrtke usvojile pozadinsku tehnologiju i jedan od izbora oblika kriptovalute, ali broj transakcija u poslovanju između poduzeća nije dosegao željenu razinu. „Neovisno o tome, bitno je izdvojiti sljedeće pozitivne implikacije: U svijetu gdje e-trgovina bilježi rast, uniformna odnosno jednoobrazna valuta bi omogućila poslovno kruženje u kojem ne postoji rizik izlaganja valutnog tečaja. Smanjenje transakcijskog vremena bi omogućilo povećanu efikasnost trgovine uz smanjenje konverzijskih troškova trenutka društvu kao takvom. Dodatno, micanje mogućnosti da se stvara dodatna valuta pruža nadu ka mitigaciji⁵

⁵ Ublažavanje

potencijalnih rizika inflacije, ali i može generirati upite vezano za državno saniranje deficita te likvidnost financijskih tržišta.“ (Turudić i dr., 2017:204).

Kada se govori o manama kriptovaluta u međunarodnom poslovanju, Meisser (2013:6) ističe kako je nemoguće ne izdvojiti volatilnost same valute kao najveću manu. S obzirom da su ovakve valute podložne konstantom mijenjanu cijena, ova karakteristika je dovoljna da se poduzeća ne upuste u korištenje kriptovalute u svom poslovanju, uzevši u obzir kako bi to moglo doprinijeti nepredvidljivosti i nesigurnosti tekućih poslova. Kako je i ranije u radu navedeno da kriptovalute nemaju središnju jedinicu koja ih nadzire – lako je za pretpostaviti kako se poduzeća u takav način poslovanja ne bi baš jednostavno upustila.

O prednostima i manama kriptovaluta piše i Kuepper (2021) te navodi: „Kriptovalute imaju mnoge prednosti kada su u pitanju beskontaktne transakcije i kontrole inflacije, ali mnogi ulagači dodaju te valute kao imovinu u svoje raznolike portfelje. Konkretno, ne korelirana priroda tržišta čini kriptovalute potencijalnom zaštitom od rizika, slično plemenitim metalima poput zlata. Mnogi proizvodi kojima se trguje kriptovalutama nestali su upravo iz tog razloga.“

Središnje banke i financijske institucije nekih zemalja dale su svoj službeni odgovor kada su u pitanju kriptovalute, koji je u najboljem slučaju blag. Iako postoji dobar dio institucija koje podržavaju kriptovalute, s obzirom na tržišnu nestabilnost mnoge središnje banke ostaju oprezne. Izbjegavanje poreza i kontrola kapitala dodatno dovode do zabrinutosti kada su u pitanju kriptovalute. Spomenute odgovore nekih zemalja prenosi Kuepper (2021):

- Federalne rezerve Sjedinjenih Američkih Država – predsjednik federalnih rezervi Jerome Powell vjeruje da ostaju tehnička pitanja i da će upravljanje i upravljanje rizicima biti ključni prije nego kriptovalute postanu dio dominantnog društva.
- Europska središnja banka – bivši potpredsjednik Europske središnje banke Vítor Constancio nazvao je Bitcoin "tulipanom" u odnosu na balon iz 17. stoljeća u Nizozemskoj i mnogi drugi guverneri izrazili su sličnu razinu skeptičnosti.
- Narodna banka Kine – Narodna banka Kine smatra kako su uvjeti za prihvaćanje kriptovaluta 'zreli', ali središnja banka želi imati potpunu kontrolu, a vlasti suzbijaju ekosustav kriptovaluta u zemlji.
- Banka Japana – Banka Japana ne vidi tržište koje bi moglo koristiti kriptovalute.

- Banka Engleske – Guverner Banke Engleske Mark Carney kriptovalute naziva dijelom 'revolucije' u financijama, čime središnja banka postaje jedan od rijetkih vladinih pobornika tehnologije.

O utjecaju tehnologije na informacijsku industriju i inovacijama koje taj sektor primjenjuje, na panelu uživo *DiscussIT Inovacije za bolje društvo* Boris Vujčić – guverner HNB-a za kriptovalute izjavio je sljedeće: „One jesu prisutne i prvenstveno su investicijska financijska imovina, ali vrlo malo se koriste kao sredstvo transakcije i štednje jer su vrlo malo prihvaćene. Kriptovalute su potaknule da se bankarska industrija pomakne u smjeru osiguranja jeftinog platnog prometa na međunarodnoj razini. Prije je marža i cijena usluga međunarodnog platnog prometa bila daleko veća nego što je tehnološki trebala biti. Budućnost bankarstva vezana je uz inovacije i digitalizaciju, uz zadržavanje fokusa na sigurnosti i povjerenju.“ Uz sve rečeno, dodaje kako će unatoč digitalnom novcu, gotovina opstati.

„Očekuje se da će tržište kriptovalutama u narednim godinama svjedočiti obećavajućem rastu, zahvaljujući poboljšanoj transparentnosti podataka i neovisnosti o plaćanjima u bankama, financijskim uslugama, osiguranju i raznim drugim poslovnim sektorima. Korištenje kriptovalute u bankarskim industrijama pruža različite prednosti, poput transparentnog slanja i primanja plaćanja i sigurnog pohranjivanja pojedinosti klijenata za sljedeće svrhe.“ (Goswami i dr., 2021).

S obzirom da će dalje u radu biti korišten pojam blockchain važno je znati njegovo tumačenje – „Tehnologija koja Bitcoin omogućuje je blockchain. Blockchain pruža obavljanje financijskih transakcija bez potrebe posrednika. Takav način poslovanja naziva se peer – to – peer transakcije.“ (Coin Cloud, 2018).

„Blockchain tehnologija smatra se najvećim izumom ovog modernog doba. Istraživanja proučavaju neke od najistaknutijih financijskih igrača u međunarodnoj trgovini. Ako se posluje međunarodno, postoje mnoge druge pogodnosti koje se mogu lako postići korištenjem blockchaina s bitcoinom.“ (Obinna, 2021).

Uspoređujući podatke iz 2018. i 2021. godine nemoguće je ne zamijetiti napredak koji se razvio kada se govori o netradicionalnim plaćanjima u međunarodnoj trgovini – plaćanju kriptovalutama. Razmatrajući podatke iz 2018. godine, Coin Cloud (2018) navodi da je Bitcoin

(uz ostale kriptovalute) već tada pružao široki spektar pogodnosti za poduzeća u području međunarodne trgovine, koje je već tada bilo komplicirano i visoko regulirano. Prethodno navedeni autori ističu sljedeće pogodnosti:

- Razmjena sa istom valutom bez obzira na geografsko područje – različite valute najveći su izazov u međunarodnom poslovanju. Bitcoin taj problem rješava na način da pruža jednu valutu za sve sudionike te takvim načinom međunarodnu trgovinu čini jednostavnijom i ujednačava uvjete za sve.
- Smanjeno vrijeme transakcija – transport novca između zemalja može potrajati danima, Bitcoin u ovom slučaju omogućuje prijenos sredstava gotovo u istom trenutku.
- Bez povrata sredstava – Bitcoin osigurava transakcije bez povrata s obzirom da se prilikom plaćanja mora imati raspoloživi iznos kako bi transakcija bila uspješno obavljena.
- Transakcije bez naknade – ovo je jedna od najvećih prednosti koje Bitcoin donosi u međunarodnoj trgovini. U većini slučajeva plaćanja se obavljaju putem banke, koja će za inozemne transakcije zaračunati visoke naknade koja poduzeća moraju platiti. Blockchain omogućuje obavljanje transakcije bez dodatnih naknada.
- Sigurna evidencija transakcija – blockchain i Bitcoin ne podliježu manipulacijama te s toga poduzeća mogu biti sigurna kako su njihove transakcije točne i ažurne.

Nadalje, 2021. godina donosi još dodanih pogodnosti za međunarodnu razmjenu, uključujući i prethodno navedene. TheBitcoinNews (2021) kao glavnu ideju koja potiče rast Bitcoina navodi potrebu za financijskom stabilnošću. Kriptovaluta korisnicima pruža alternativni sustav plaćanja koji prevladava različite nedostatke tradicionalnih metoda. U međunarodnom plaćanju, tradicionalne valute imaju mnoge probleme, poput spore obrade transakcija i slabe sigurnosti korisničkih podataka koje ostavljaju korisnici. Bitcoin (i ostale kriptovalute) je najbolji izbor ukoliko poduzeće sudjeluje u međunarodnoj razmjeni, jer nadilazi mnoge izazove s kojima se standardni načini plaćanja susreću. TheBitcoinNews (2021) navodi da korištenje ovakvih valuta pruža i druge prednosti, a to su:

- Korisnikova sloboda – korisnici novac troše bez nadzora, tj. ne postoji nadležna institucija koja nadzire transakcije i koje mora verificirati.
- Peer – to – peer poslovanje – u standardnim uvjetima postoji treća strana, dok je ovakvim načinom plaćanja to izbjegnuto. Transakcije se odvijaju na platformi koja eliminira prisustvo posrednika čineći ih tako bržim i pristupačnijima.

- Odsustvo tečaja – ova karakteristika pruža veliku pogodnost kada je u pitanju posao sa međunarodnim prodavačima i dobavljačima iz različitih zemalja, s obzirom da nema tečaja već se sve odvija jednom valutom za sve.
- Mobilno plaćanje – putem pametnog telefona Bitcoin transakcije se mogu obavljati bez obzira na zemljopisnu disperziju. Također, kod kriptovalute je dobro što se ne moraju navesti svih podaci kako bi se dovršila transakcija.
- Sigurnost – nadovezujući se na prethodno, standardni sustavi mogu narušiti sigurnost upravo zbog izloženosti svih informacija, dok ovdje to nije tako, jer kako je i ranije navedeno, ne moraju se navesti sve informacije. Također, odsustvo treće strane pridonosi tome da podatke neće vidjeti netko drugi.
- Postati raniji član – prihvaćanje ovakvog načina poslovanja i obavljanja transakcija pruža priključivanje skupini korisnika čime se ostvaruje prednost nad drugim konkurentima.
- Odsustvo barijera – mnoga poduzeća ne posluju u međunarodnoj trgovini zbog raznih prepreka, većinu prepreka uklanja poslovanje Bitcoinom i čini poduzeća dostupnijim na međunarodnom tržištu.
- Decentralizirano vrednovanje – jedna od ključnih prednosti Bitcoina je ne povezanost s ni jednom središnjom bankom, što je prednost kada je u pitanju inflacija.
- Prilika pojedincima bez bankarskog sustava – s obzirom da trećina svjetskog stanovništva nema pristup bankarskim uslugama, to ih isključuje iz poslovanja s istima. Bitcoin s druge strane pruža slobodu korištenja neovisno o financijskom statusu te njime može svatko obavljati transakcije, kako na međunarodnoj tako i nacionalnoj sceni.

Noviteti koji su se razvili s godinama povezani su sa tehnološkim i komunikacijskim razvojem. Najviše napretka dogodilo se u vidu korisničke slobode, zadržavanja informacija, sužavanjem broja sudionika u transakcijskom procesu te smanjenjem ograničenja u međunarodnom poslovanju. Mnogi se i dalje ne upuštaju u sudjelovanje u međunarodnoj trgovini zbog složenosti njene prirode. Jedna od značajnih prepreka s kojima se suočavaju pojedinci koji žele sudjelovati u prekograničnoj trgovini jesu sredstva plaćanja. Standardne metode možda nisu praktične, osobito za male tvrtke koje žele sudjelovati u ovom obliku trgovine. Međutim, dobra vijest je da Bitcoin pojednostavljuje ovu vrstu trgovine. Mnogi trgovci sada mogu prodavati svoje usluge na međunarodnom tržištu – navodi TheBitcoinNews (2021).

Najveći broj autora slaže se oko činjenice kako korištenje kriptovaluta smanjuje transakcijske naknade i povećava zaštitu identiteta prilikom plaćanja baš zbog sigurne prirode kriptovaluta. Također slažu se i oko činjenice kako će kriptovalute pomoći u savladavanju prepreka kada je u pitanju financiranje zemalja u razvoju, dajući za primjer pristupačnost kriptovalutama putem mobilnog uređaja u zemljama bez bankovnih infrastruktura.

Coin Cloud (2018) izjavljuje sljedeće: „Samo je pitanje vremena kada će Bitcoin preuzeti svijet, doslovno. Nakon što se godinama pitalo hoće li Bitcoin opstati ili ne, počeo se oblikovati u jedno od vodećih rješenja za poslovanje preko međunarodnih granica. Ono što je odabrana skupina ljudi započela kao lažni interes spremno je postati glavni igrač na svjetskom tržištu.“

6. Zaključak

Razvoj međunarodne trgovine potaknula je nemogućnost proizvodnje svakog dobra koji je pojedincu bio potreban za svakodnevnicu. Razvoj međunarodne trgovine potpomogao je poboljšanje ekonomskog rasta zemlje. Industrijska revolucija je utjecala na širenje tržišta i znatno povećanje broja potrošača te poboljšala sredstva za proizvodnju. Međunarodno poslovanje važno je iz više razloga – smanjenje komunikacijskih i transportnih troškova, raspodijeljenost i dostupnost sredstava te nove konkurentske strategije. Međunarodna trgovina u današnje vrijeme ima ključnu ulogu, prvo se odvijala između pojedinca dok je danas zastupljena na svjetskoj razini. Mnogim zemljama omogućila je posjedovanje dobara i usluga koje ne bi mogli sami proizvesti, a isto tako i nabavu sirovina i materijala potrebnih za proizvodnju.

Globalizacija se pojavila kako bi se pojedini dijelovi svijeta prilagodili globalnoj cjelini odnosno kako bi svjetsko tržište postalo ujednačeno. Svojom pojavom globalizacija je uvelike ili čak potpuno uklonila barijere te time olakšala pristup resursima koje je bilo teško ili nemoguće nabaviti. Međunarodni odnosi zemalja postali su intenzivniji i svijet je shvaćen kao globalna cjelina. S globalizacijom s razvio i tehnološki napredak koji je poboljšao uvjete rada zaposlenika. Istima je omogućio rad sa suradnicima koji mogu biti na drugom kraju svijeta, a komunicirati međusobno ovog trena, rad od kuće, a svejedno biti umreženi sa ostalim zaposlenicima. Najveći izazov koji je globalizacija postavila svim sudionicima je prihvatiti promjene koje se pojavljuju i poslovati ukorak s njima, u protivnom moguće je ugroziti svoje poslovanje jer na tržišnom natjecanju pobjeđuju oni koji mogu poslovati u turbulentnoj okolini. Razmjena nije oduvijek bila kao danas. Prvi oblici razmjene podrazumijevali su razmjenu dobara u jednakoj vrijednosti, a kasnije se pojavio novac koji je razmjenu učinio bržom, lakšom i sigurnijom. Kako se novac razvijao postao je zastupljen u sve više zemalja i počele su se donositi odluke kako će izgledati i od čega biti izrađeno sredstvo plaćanja. Zlato kao sredstvo plaćanja također ima posebno mjesto u povijesti razmjene. Uspoređujući u radu zlato i kriptovalute vidno je nekoliko sličnosti – oba sredstva su rijetka na tržištu i dobra im je likvidnost, dok govoreći o razlikama, jasno je uočiti da se zlato nalazi ispred kriptovalute po pitanju zakona i potpori središnjih institucija. Budućnost kriptovalute slična je zlatu – mnoga kućanstva će ih imati, samo što će ih neki posjedovati u zanemarivim količinama dok će drugi

na temelju istih ostvarivati profit. No naravno sve ovisi o tome u što će ulagač odlučiti investirati.

Visok stupanj razvijenosti tehnologije potpomogao je razvoju već nastalog elektroničkog novca, točnije kriptovaluta. Kriptovalute donijele su brojne prednosti – odsustvo nadzora središnje institucije, smanjeno vrijeme i troškovi transakcija, sloboda korisnika, smanjenje broja sudionika i mnoge druge pogodnosti prilikom poslovanja. U međunarodnom poslovanju odsustvo do sada prisutnog tečaja i jednaka valuta za sve zemlje je najveća pogodnost s obzirom da je u pitanju posao između različitih zemalja. Mnoge zemlje u razmatranju uvođenja kriptovalute vide više prednosti nego mana. Većina ih smatra kako je tržište spremno za takvu promjenu – posebno međunarodno tržište.

Literatura

- Andrijanić, I. (2001). *Vanjska trgovina*. Zagreb: mikrorad.
- Andrijanić, I., Pavlović, D. (2016). *Međunarodno poslovanje*. Zagreb: Libertas- Plejada.
- Ammous, S. (2020). *Bitcoin standard*. Zagreb: MATE d.o.o.
- Babić, A. i Babić, M. (2008). *Međunarodna ekonomija*. Zagreb: Sigma savjetovanje.
- Babić, M. (2000). *Međunarodna ekonomija*. Zagreb: MATE d.o.o.
- Bitfalls. (2017). *Što je Ethereum i po čemu se razlikuje od Bitcoina?*. Dostupno na: <https://bitfalls.com/hr/2017/09/19/what-ethereum-compare-to-bitcoin/> Pristupljeno 06.07.2021.
- Bjelić, P., Trošić Jelisavac, S., i Petrović Popović, I. (2010). *Savremena međunarodna trgovina*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Predrag-Bjelic/publication/340003613_SAVREMENA_MEDUNARODNA_TRGOVINA/links/5e7228dc92851c93e0ac142b/SAVREMENA-MEDUNARODNA-TRGOVINA.pdf Pristupljeno: 22.06.2021.
- Blanc, J. (2011). Classifying “CCs”: Community, complementary and local currencies’ types and generations. *International Journal of Community Currency Research* 15(D) p 4-10 Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/51014992_Classifying_CCs_Community_complementary_and_local_currencies'_types_and_generations Pristupljeno 06.07.2021.
- Buterin, D., Ribarić, E., i Savić, S. (2015). 'BITCOIN – NOVA GLOBALNA VALUTA, INVESTICIJSKA PRILIKA ILI NEŠTO TREĆE?', *Zbornik Veleučilišta u Rijeci*, 3(1), str. 130-142. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/139715> Pristupljeno: 06.07.2021.
- Castiglione, C. (2020). *Learn to code in 30 days*. Dostupno na: <https://learn.onemonth.com/bitcoin-vs-ethereum/> Pristupljeno: 09.08.2021.
- Coin Cloud, (2018). *The Role Bitcoin Plays In International Trade*. Dostupno na: <https://coincloud.medium.com/the-role-bitcoin-plays-in-international-trade-37c7fcfd7ed> Pristupljeno: 02.09.2021.
- CoinMarketCap, (2021). Dostupno na: <https://coinmarketcap.com/> Pristupljeno: 06.07.2021.

- Cunjak Mataković, I., Mataković, H. (2018). 'Kriptovalute - sofisticirani kodovi manipulacije'. *International Journal of Digital Technology & Economy*. 3.(1.), str. 23-37. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/216173> Pristupljeno: 07.07.2021.
- Davenport, T. H. i Pearlson, K. (1998). 'Two Cheers for the Virtual Office'. *Sloan Management Review*. 39(4). str: 51-65.
- Deloitte Development LLC. (2015). *State-Sponsored Cryptocurrency: Adapting the best of Bitcoin's Innovation to the Payments Ecosystem*. Dostupno na: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/strategy/us-cons-state-sponsored-cryptocurrency.pdf> Pristupljeno 06.07.2021.
- Dujšin, U. (1999). *Globalizacija, ekonomske integracije i Hrvatska*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 49(2). Zagreb: Tiskara Zelina. str. 179-195
- Ethereum.org. (2021). *Blockchain app platform*. Dostupno na: <https://ethereum.org/hr/what-is-ethereum/> Pristupljeno 06.07.2021.
- Europska komisija (2021). *Kriptovalute i blockchain – sve što trebate znati*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/croatia/cryptocurrencies_and_blockchain_all_you_need_to_know_hr Pristupljeno: 06.07.2021.
- Forbes, (2020). *Why Gold Is The Best Investment In The World Today*. Dostupno na: <https://www.forbes.com/sites/moneyshow/2020/08/04/why-gold-is-the-best-investment-in-the-world-today/?sh=56516cf51eb9> Pristupljeno: 09.08.2021.
- Franczek, B. (2013). *Krystyna, Variety of Forms and Applications of Alternative Currencies*. Uni-edition, MITREGA-NIESTROJ
- Gašić, M., i Galić, M. (2012). 'Suvremeno poduzetništvo u korelaciji s vanjskom trgovinom'. *Učenje za poduzetništvo*. 2(1), str. 111-119. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130181> Pristupljeno: 28.07.2021.
- Goswami, A., Borasi, P. i Kumer, V. (2021). *Allies Market Research*. Dostupno na: <https://www.alliedmarketresearch.com/crypto-currency-market> Pristupljeno: 09.08.2021.
- Grbac, J. (2005). 'Fleksibilizacija rada i novi oblici solidarnosti u društvu'. *Bogoslovska smotra*. 75(4). str. 1077-1106. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/24346> Pristupljeno: 09.08.2021.
- Gregurek, M., Vidaković, N. (2011). *Bankarsko poslovanje*. Zagreb: RRiF plus.
- Heid, A. (2013). *Analysis of the Cryptocurrency Marketplace*. Dostupno na: <https://cryptochainuni.com/wp-content/uploads/HackMiami-Analysis-of-the-Cryptocurrency-Marketplace.pdf> Pristupljeno: 09.08.2021.

- HNB. (2018). *Što su virtualne valute?* Dostupno na: <https://www.hnb.hr/-/sto-su-virtualne-valute>- Pristupljeno: 09.08.2021.
- Host, A. Zaninović, V. (2018). *Razvoj teorija međunarodne trgovine od Smitha do Melitza*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:192:885886> Pristupljeno: 10.06.2021.
- Hrvatski Bitcoin Portal. (2020). *Što je Bitcoin*. Dostupno na: <https://crobtc.com/bitcoin/sto-je-bitcoin/> Pristupljeno: 06.07.2021.
- Hrvatski Bitcoin Portal. (2020) *Ethereum*. Dostupno na: <https://crobtc.com/altcoin/ethereum/> Pristupljeno 06.07.2021.
- Ivanković, Ž. (2016). 'Pravna povijest novca: Greshamov zakon ili - nema stabilnog novca', *Politička misao*. 53(2), str. 64-84. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/169143> Pristupljeno: 09.08.2021.
- Jagić, S., Vučetić, M. (2012). 'Globalizacijski procesi i kultura'. *Acta Iadertina*. 9(1), str. 15-24. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/190100> Pristupljeno: 28.07.2021.
- Jurčić, Lj. (1999). *Utjecaj države na izgradnju konkurentnosti*. Zagreb: Sinergija.
- Jurčić, Lj., Bilas, V., Franc, S. (2015). *Međunarodna trgovina kroz povijest*. Zagreb: Alfa.
- Kljajić, E. (2015). Važnost gotovine u fizičkom obliku na primjeru Grčke u ljeto 2015., *Numizmatičke Vijesti*. 57(68), str. 231-236. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/164347> Pristupljeno: 30.06.2021.
- Kuepper, J. (2021). *How Cryptocurrencies Affect the Global Market*. Dostupno na: <https://www.thebalance.com/how-cryptocurrencies-affect-the-global-market-4161278> Pristupljeno: 09.08.2021.
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2021.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=40216> Pristupljeno 10.6.2021.
- Lončar, J. (2005). 'Globalizacija kao nositelj suvremenih promjena u svijetu'. *Geoadria*. 10(1). str. 91-104. Dostupno na: <https://doi.org/10.15291/geoadria.75> Pristupljeno: 28.07.2021.
- Lazibat, T., Kolaković, M. (2004). *Međunarodno poslovanje u uvjetima globalizacije*. Zagreb: Sinergija.

- Marijanović, G. (1994). Oblici i značaj vezanih poslova u međunarodnoj razmjeni. *Ekonomski vjesnik*. VII(1), str. 55-68. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/227728> Pristupljeno: 28.06.2021.
- Matić, B. (2004). *Međunarodno poslovanje*. Zagreb: Sinergija
- Matić, B. (2016). *Međunarodno poslovanje – institucije, pravila, strategije* –. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet
- Martignoni, J. (2012). A New Approach To a Typology of Complementary Currencies. *International Journal of Community Currency Research*. 16(A), p 1-17. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/270579847_A_new_approach_to_a_typology_of_complementary_currencies Pristupljeno 06.07.2021.
- Meisser, L. (2013). *Bitcoin - A Promise of Freedom*. Next Generation Finance
- Obinna, (2021). *How can blockchain and bitcoin assist international trade?* Dostupno na: <https://www.sidomexentertainment.com/latest-news/technology/how-can-blockchain-and-bitcoin-assist-international-trade/> Pristupljeno: 02.09.2021.
- Porter, M. E. (2008). *Konkurentnska prednost naroda*. Zagreb: Masamedia
- Seyfang, G., Longhurst, N., (2013). Growing Green Money? Mapping Community Currencies for Sustainable Development, *SCORAI conference*
- Singhal, R. (2021). *Gold vs Bitcoin: Which one is a better option for investment?* Dostupno na: <https://economictimes.indiatimes.com/markets/cryptocurrency/gold-vs-bitcoin-which-one-is-a-better-option-for-investment/articleshow/85148997.cms> Pristupljeno: 02.09.2021.
- TheBitcoinNews, (2021). *Benefits of Paying With Bitcoin In International Trade*. Dostupno na: https://thebitcoinnews.com/benefits-of-paying-with-bitcoin-in-international-trade/?__cf_chl_jschl_tk__=pmd_4vmjXTqWeootN427CjbP435GOvj7eni_8yFhrErZ8U-1630328065-0-gqNtZGzNAhCjcnBszQhl Pristupljeno: 02.09.201.
- Titievskaia, J. i Harte, R. (2019). 'Međunarodna trgovina i globalizacija'. *Služba za istraživanje za zastupnike*. Dostupno na: https://what-europe-does-for-me.eu/data/pdf/focus/focus21_hr.pdf Pristupljeno: 09.08.2021.
- Turudić, D. A., Milić, J., i Štulina, K. (2017). 'Korištenje kriptovaluta u međunarodnom poslovanju'. *Zbornik sveučilišta Libertas*. 1-2(1-2), str. 191-210. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/191294> Pristupljeno 06.07.2021.
- Valdez (2021). *Što je virtualni ured?* Dostupno na: <https://www.virtualni-ured.net/virtualni-ured/item/306-sto-je-virtualni-ured.html> Pristupljeno 23.06.2021.

- Verzariu, P. (1985). *Countertrade, Barter and Offset*, McGraw-Hill Co.
- Vieira, R. F. (2014). *Should my company use Bitcoin?* The Lisbon MBA. Dostupno na: https://run.unl.pt/bitstream/10362/17466/1/Vieira.R_2014.pdf Pristupljeno: 06.07.2021.
- Zadruga za etično financiranje, ZEF (2019). *Lokalne valute*. Dostupno na: <https://zef.hr/hr/novosti/blog/lokalne-valute> Pristupljeno 06.07.2021.

Popis slika

Slika 1. Porterov dijamant.....	14
Slika 2. Model barter aranžmana.....	25

Popis tablica

Tablica 1. Klasifikacija tipova komplementarnih valuta.....	31
Tablica 2. Deset kriptovaluta s najvećom tržišnom vrijednosti na dan 06.07.2021.....	34
Tablica 3. Usporedba Bitcoina i Ethereum.....	39